

| φιλοσοφία |

ΦΛΣ 3 Πλάτων

διδάσκων | **Βασίλης Κάλφας**

διαδικτυακό μάθημα στο **mathesis**

[massive open online courses]

<https://mathesis.cup.gr>

...**απομαγνητοφωνήσεις** από την ανοιχτή ομάδα φοιτητών του μαθήματος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΙΣΝ/SNF ΛΕΥΚΑ ΣΤΑΥΡΟΣ ΝΙΑΡΧΟΣ
STAVROS NIARCHOS FOUNDATION

περιγραφή του μαθήματος

Μια γενική εισαγωγή στη φιλοσοφία του Πλάτωνα. Θα εξεταστούν: Οι σχέσεις του Πλάτωνα με την εποχή και το περιβάλλον του. Η διαμόρφωση της φιλοσοφίας του. Ο τρόπος γραφής και τα έργα του. Η επίδραση της πολιτικής. Η σύλληψη των Ιδεών και η σχέση τους με τα αισθητά. Οι δρόμοι της φιλοσοφίας. Η εξέλιξη της πλατωνικής φιλοσοφίας και η κριτική της διάσταση.

διδάσκων του μαθήματος

Ο κ. Β. Κάλφας είναι καθηγητής Φιλοσοφίας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Είναι επιστημονικός υπεύθυνος της μετάφρασης των απάντων του Αριστοτέλη από τις εκδόσεις Νήσος και το ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος, και της συλλογικής ψηφιακής εγκυκλοπαίδειας "Πλάτων" από το ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού. Διευθύνει τη σειρά "Οι πλατωνικοί διάλογοι" στις εκδόσεις Εστία.

Έχει δημοσιεύσει τα βιβλία:

- *Επιστημονική Πρόοδος και Ορθολογικότητα: Προς μια ρεαλιστική Ανασυγκρότηση της Σύγχρονης Επιστημολογίας*, Σύγχρονα Θέματα, Θεσσαλονίκη 1983. 2η έκδοση, Νήσος, Αθήνα 1998.
- (με τον Μ.Ζ. Κοππιδάκη και τον Δ. Κυρτάτα) *Τα Εσόμμενα: Η αγωνία της πρόγνωσης στους πρώτους χριστιανικούς αιώνες*, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1990. 2η έκδοση 1999.
- *Πλάτων "Τίμαιος"*, Πόλις, Αθήνα 1995. 2η Εστία 2013.
- *Αριστοτέλης "Περί φύσεως (Φυσικά 2ο βιβλίο)"*, Πόλις, Αθήνα 1999.
- *Φιλοσοφία και επιστήμη στην Αρχαία Ελλάδα*, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2005.
- (με τον Γ. Ζωγραφίδη) *Αρχαίοι Έλληνες Φιλόσοφοι*, Ίδρυμα Νεοελληνικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 2006.
- *Αριστοτέλης, "Μετά τα φυσικά. βιβλίο Α"*, Πόλις, Αθήνα 2009.
- *Αριστοτέλης, "Περί γενέσεως και φθοράς"*, Νήσος, Αθήνα 2011.
- *Αριστοτέλης, "Φυσικά"*, Νήσος, Αθήνα 2015.
- *Η φιλοσοφία του Αριστοτέλη. Εισαγωγή και ανθολόγιο κειμένων*. Κάντε κλικ [εδώ](#).

2.1: Ο πλατωνικός διάλογος

- V2.1.1** Τι είναι ο πλατωνικός διάλογος (Μέρος Α΄); Ο ρόλος του Σωκράτη. [13΄]
σελ. /05
- V2.1.2** Τι είναι ο πλατωνικός διάλογος (Μέρος Β΄); Κατασκευή και αληθοφάνεια. [10΄]
σελ. /09
- V2.1.3** Ο μύθος της γραφής (Μέρος Α΄): Γραφή και προφορικότητα. [14΄]
σελ. /12
- V2.1.4** Ο μύθος της γραφής (Μέρος Β΄): Η αληθινή φιλοσοφία. [12΄]
σελ. /16
- V2.1.5** Γιατί ο Πλάτων γράφει διαλόγους; [9΄]
σελ. /20

2.2: Οι πλατωνικοί διάλογοι

- V2.2.1** Το γραπτό έργο του Πλάτωνα. [9΄]
σελ. /23
- V2.2.2** Η εξέλιξη της σκέψης και της γραφής του Πλάτωνα. [11΄]
σελ. /26
- V2.2.3** Πώς να διαβάζουμε τον Πλάτωνα. [10΄]
σελ. /30

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΒΙΝΤΕΟΔΙΑΛΕΞΕΩΝ

Εβδομάδα 2: Η πλατωνική γραφή.

2.1: Ο πλατωνικός διάλογος.

V2.1.1 Τι είναι ο πλατωνικός διάλογος (Μέρος Α΄); Ο ρόλος του Σωκράτη. [13΄]

<https://youtu.be/M8ywjdtptLE>

απομαγνητοφώνηση | **domenica27** + αντιπαραβολή | **Rico**

V2.1.2 Τι είναι ο πλατωνικός διάλογος (Μέρος Β΄); Κατασκευή και αληθοφάνεια. [10΄]

https://youtu.be/1Q9chpka_to

απομαγνητοφώνηση | **Olvia** + αντιπαραβολή | **Evaggelia5**

V2.1.3 Ο μύθος της γραφής (Μέρος Α΄): Γραφή και προφορικότητα. [14΄]

<https://youtu.be/aQIJFIZhTUc>

απομαγνητοφώνηση | **Rico & Tal** + αντιπαραβολή | **kpsisi**

V2.1.4 Ο μύθος της γραφής (Μέρος Β΄): Η αληθινή φιλοσοφία. [12΄]

<https://youtu.be/-zCJZJvVCoA>

απομαγνητοφώνηση | **Tal** + αντιπαραβολή | **sOFIARIZOPOULOU**

V2.1.5 Γιατί ο Πλάτων γράφει διαλόγους; [9΄]

<https://youtu.be/wUM3M9eVy4o>

απομαγνητοφώνηση | **sOFIARIZOPOULOU** + αντιπαραβολή | **Rico**

3

2.2: Οι πλατωνικοί διάλογοι.

V2.2.1 Το γραπτό έργο του Πλάτωνα. [9΄]

https://youtu.be/ESRN-Fhh_Sg

απομαγνητοφώνηση | **fkalogeropoulos** + αντιπαραβολή | **sOFIARIZOPOULOU**

V2.2.2 Η εξέλιξη της σκέψης και της γραφής του Πλάτωνα. [11']

https://youtu.be/--P8xv7J_hI

απομαγνητοφώνηση | **skorpina** + αντιπαραβολή | **Asimonia**

V2.2.3 Πώς να διαβάζουμε τον Πλάτωνα. [10']

<https://youtu.be/bg4zEsY3zYs>

απομαγνητοφώνηση | **Diamant & constant** + αντιπαραβολή | **sOFIARIZOPOULOU**

V2.1.1 Τι είναι ο πλατωνικός διάλογος (Μέρος Α΄); Ο ρόλος του Σωκράτη. [13΄]

<https://youtu.be/M8ywjdtptLE>

||||| απομαγνητοφώνηση **domenica27** | + αντιστοίχιση | Rico

Την εβδομάδα αυτή θα την αφιερώσουμε στον τρόπο που γράφει ο Πλάτων· όχι τόσο σε στοιχεία της φιλοσοφίας του, όσο –τυπικά μπορούμε να το πούμε– σε στοιχεία της γραφής του. Γιατί το κάνουμε αυτό; και μάλλον είναι περιέργο, δεν φαντάζομαι ότι μιλώντας για άλλον φιλόσοφο θα άξιζε να αφιερώσει τόσο χρόνο κανείς, να δώσει τόση σημασία στον τρόπο της γραφής του. Η απάντηση είναι ότι ο Πλάτων γράφει ένα πολύ ειδικό είδος γραφής, το οποίο κάποιον στην ιστορία της φιλοσοφίας προσπάθησαν να μιμηθούν, κανείς ωστόσο δεν κατάφερε να το κάνει τόσο καλά όσο αυτός. Εννοώ την απόφαση ενός φιλοσόφου να γράφει διαλόγους, και μάλιστα –πράγμα που καθιστά αυτή την απόφαση ακόμα πιο περιέργη– να γράφει διαλόγους από τους οποίους ο ίδιος απουσιάζει, δηλαδή διαλόγους που στην ουσία είναι σαν να γράφει κανείς θεατρικά έργα.

Η πρώτη προσέγγιση για κάποιον που δεν ήξερε τι είναι ο Πλάτων – σκεφτείτε ότι δεν γνωρίζατε τον συγγραφέα ενός τέτοιου κειμένου, έπεφτε στα χέρια σας και προσπαθούσατε να τον κατατάξετε σε ένα λογοτεχνικό είδος. Νομίζω ότι η φυσική απάντηση, η φυσική κατάταξη θα ήταν ότι αυτό το κείμενο είναι μεν φιλοσοφικού περιεχομένου, αλλά θυμίζει πάνω από όλα ένα θεατρικό έργο. Τι κάνει λοιπόν ο Πλάτων; Τοποθετεί τα πολλά του κείμενα, τα πολλά κείμενα που έγραψε και τα οποία κατά μία ευτυχή συγκυρία σώθηκαν όλα...

Παρένθεση λοιπόν: από τον Πλάτωνα δεν χάσαμε τίποτα, ενώ από την τεράστια πλειοψηφία των υπολοίπων ελλήνων φιλοσόφων έχουμε ελάχιστα πράγματα, κι υπάρχουν και μερικοί μεγάλοι φιλόσοφοι για την εποχή τους από τους οποίους δεν σώθηκε σχεδόν τίποτα. Ο Πλάτων λοιπόν σώθηκε και αυτό κατά βάση σημαίνει –συνεχίζοντας την παρένθεση που άνοιξα– ότι ο Πλάτων δεν σταμάτησε ποτέ να διαβάζεται.

Ο λόγος που ένα κείμενο της αρχαιότητας έφτασε στα χέρια μας είναι ότι βρήκε πάντα αναγνώστες, άρα αντιγραφείς. Σας θυμίζω ότι μέχρι την ανακάλυψη της τυπογραφίας τον 15ο αιώνα μ.Χ., η παράδοσή μας όλη στηρίζεται στο χέρι που αντιγράφει· είναι χειρόγραφη παράδοση και μάλιστα αρχικώς σε ένα υλικό το οποίο είναι πολύ εύθραυστο, ένα υλικό ευάλωτο στο κλίμα και στις δυσκολίες, όπως είναι ο πάπυρος, και στη συνέχεια πιο ανθεκτικό, με την περγαμηνή που είναι δέρμα και άρα έχει μεγαλύτερες πιθανότητες να επιζήσει.

Αν λοιπόν κάποιος φιλόσοφος που γράψανε, χάθηκαν τα κείμενά τους... Εκτός ειδικών περιπτώσεων, όπου ας πούμε θα μπορούσε να στραφεί εναντίον τους η θρησκεία, ας πούμε οι χριστιανοί, εκτός λοιπόν τέτοιων περιπτώσεων –που δεν θα πρέπει να ήταν πολλές– ο λόγος που χάθηκαν τα κείμενα κάποιων φιλοσόφων είναι ότι δεν βρίσκαν αναγνώστες, αντιγραφείς και αν θέλετε αγοραστικό κοινό, διότι το βιβλίο εμφανίζεται στην ιστορία της ελληνικής τουλάχιστον σκέψης και παράδοσης τον 5ο αιώνα π.Χ. μάλιστα σε πλατωνικό κείμενο, στην *Απολογία του Σωκράτη*, ο Σωκράτης δηλώνει ότι μπορεί ο καθένας να προμηθευτεί στην αγορά της Αθήνας το βιβλίο του Αναξαγόρα με μία δραχμή, πράγμα που σημαίνει ότι ήδη την εποχή του Σωκράτη είχε αρχίσει να υπάρχει μια αγορά βιβλίου στην Αθήνα.

Όταν λοιπόν ο Πλάτων αποφασίζει να γράψει –και αυτό πρέπει να έγινε πιθανόν μετά τον θάνατο του Σωκράτη, στις αρχές του 4ου αιώνα π.Χ.–, παρότι δεν ξέρουμε λεπτομέρειες, υποθέτουμε ότι κατά κάποιο τρόπο τα γραπτά του κυκλοφόρησαν στην αγορά. Γιατί το λέω αυτό; Γιατί ο Αριστοτέλης, ο οποίος γνωρίζει πολύ καλά τον Πλάτωνα και τον σχολιάζει και επηρεάζεται από το έργο του, αναφέρει μερικούς πλατωνικούς διαλόγους με το όνομα που τους έχουμε δώσει και εμείς σήμερα –μιλάει για τον *Φαίδωνα*, για την *Πολιτεία*, τον *Τίμαιο*–, που σημαίνει ότι κάποιου είδους ολοκληρωμένο γραπτό, περίπου σαν κι αυτό που έχουμε (γιατί έχει μέσα και ολόκληρα αποσπάσματα από αυτά τα έργα, ίδια με αυτά που έχουμε στα χέρια μας), σημαίνει ότι τα είχε και αυτός στα χέρια του με τη μορφή κάποιου είδους βιβλίου. Αυτό λοιπόν συνεχίστηκε –όπως ο Αριστοτέλης διαβάζει τον Πλάτωνα, τον διαβάζουν κι οι μεταγενέστεροι– και δεν σταμάτησε ποτέ, με αποτέλεσμα να μη γνωρίζουμε για κάποιο βιβλίο του Πλάτωνα που δεν το έχουμε στα χέρια μας· να αναφέρεται κάπου ότι έγραψε και το τάδε έργο το οποίο δεν το ξέρουμε. Είναι μοναδική περίπτωση στην αρχαία φιλοσοφία. Ο Πλωτίνος είναι η δεύτερη περίπτωση που πλησιάζει σ' αυτή την παράδοση, ενώ έχουμε άπειρα αντίθετα παραδείγματα.

Ξαναγυρίζω λοιπόν για αυτά που έλεγα. Αν δει ένα κείμενο κανείς πλατωνικό, θα δει να εμφανίζονται είτε σε ευθύ λόγο, όπως είναι ο θεατρικός λόγος, ο δραματικός λόγος που λέμε, δηλαδή χωρίς καμιά εισαγωγή να αρχίσει κάποιος να μιλάει. Μιλάει, ξέρω και εγώ, ο Σωκράτης και απαντάει κάποιος από τους παρευρισκόμενους στην υποτιθέμενη δραματική σκηνή και γίνεται ένας διάλογος μεταξύ τους ή με τρίτο, τέταρτο πρόσωπο μέχρι το τέλος του κειμένου. Άλλες φορές πάλι εκφέρεται σε πλάγιο λόγο. Υπάρχει κάποιο πρόσωπο που μας εισάγει στο θέμα και λέει ο... ας πούμε, η *Πολιτεία* ξεκινάει λέγοντας ο Σωκράτης, ο ίδιος ή το αφηγητής και λέει “ενώ πήγαινα προς τον Πειραιά για να γιορτάσω τη θεά (που αποδεικνύεται ότι είναι η θεά Βένδης, θα επανέλθουμε σε αυτό), συνάντησα τον τάδε και τον

τάδε και πιάσαμε αυτή την κουβέντα” και μας μεταφέρει ο ίδιος σε πλάγιο λόγο το τι διαμείφθηκε σε αυτή την κουβέντα που πιάνει όλη την Πολιτεία.

Και στη μία και στην άλλη περίπτωση έχουμε πρόσωπα κατά βάση ιστορικά. Το ενδιαφέρον είναι ότι είναι όλα, όλοι οι διάλογοι οι πλατωνικοί εκτυλίσσονται την εποχή που ζούσε ο Σωκράτης, δηλαδή από το 430 π.Χ. να πούμε –υπάρχει και μια περίπτωση όπου ο Σωκράτης είναι πολύ νέος (άρα είναι πιο πριν): ο *Παρμενίδης* του Πλάτωνα, όπου ο Σωκράτης συνομιλεί με τον γέροντα Παρμενίδα, πάντως στη ζωή του Σωκράτη–, άρα αρκετά μακριά, αρκετά πίσω από την εποχή που τους γράφει ο Πλάτων. Σας θυμίζω ότι ο Πλάτων έζησε –αν θέλετε το “έγραψε” μας ενδιαφέρει– πείτε χοντρικά από το 400 π.Χ. μέχρι το 347 π.Χ., για πενήντα τρία χρόνια μέσα στον 4ο αιώνα π.Χ.: άρα κάποια γραπτά που γράφτηκαν το 350 π.Χ. απέχουν από τα δρώμενα (τα υποτιθέμενα δρώμενα) και ογδόντα χρόνια. Αποφασίζει λοιπόν συνειδητά να πάει προς τα πίσω και να θεωρήσει σκηνικό των διαλόγων του την Αθήνα του τέλους του 5ου αιώνα π.Χ., την εποχή που ήταν και ο Σωκράτης παρών στην πνευματική της ζωή.

Άρα το πρώτο που έρχεται στον νου και λογικό και αν σας ρωτούσα γιατί ο Πλάτων επιλέγει αυτή την εποχή και αυτά τα πρόσωπα, θα μου λέγατε, έχει να κάνει με τον Σωκράτη. Διότι στους περισσότερους, όχι σε όλους, αλλά στο 80% των διαλόγων του Πλάτωνα πρωταγωνιστής είναι ο Σωκράτης. Υπάρχουν και κάποιοι διάλογοι ύστεροι, όπου ο Σωκράτης απουσιάζει, αλλά είναι πολύ σπάνιο. Στους *Νόμους* ας πούμε, που είναι το τελευταίο του έργο, δεν υπάρχει ο Σωκράτης ως συνομιλητής ή στον *Τίμαιο* που είναι επίσης ύστερος διάλογος, ο Σωκράτης είναι απλώς παρατηρητής των λεγομένων· το ίδιο συμβαίνει στον *Σοφιστή*.

Άρα λοιπόν, σίγουρα, θα πρέπει στα κίνητρα του Πλάτωνα όταν αποφάσισε να γράψει αυτό το είδος λόγου, σε αυτή την εποχή, με αυτόν τον τρόπο, να έχει να κάνει με τον Σωκράτη. Και το καταλαβαίνουμε. Ειδικά κάποιοι διάλογοι που τους θεωρούμε πρώιμους, που τους έγραψε πολύ νωρίς ο Πλάτων, λέμε πάλι σε μια ψυχολογική ερμηνεία: σοκαρισμένος από τον θάνατο του Σωκράτη αποφασίζει και αυτός και άλλοι “μαθητές” με την ευρεία έννοια του Σωκράτη, να γράψουν για τον Σωκράτη και όλοι επιλέγουν –διότι δεν έγραψε μόνο ο Πλάτωνας διαλόγους, έγραψε και ο Αντισθένης και ο Φαίδων και ο Ευκλείδης και ο Αρίστιππος, ο Ξενοφών που σώθηκαν κάποιοι σωκρατικοί του διάλογοι και μετά κι ο Αριστοτέλης στα πρώιμα γραπτά του. Είναι μόδα της εποχής του 4ου αιώνα π.Χ., δεν ξέρουμε ποιος πρώτος την καθιερώνει· ο Πλάτων πρέπει να έπαιξε πάντως πολύ σημαντικό ρόλο, γιατί γράφει λογοτεχνικά αριστουργήματα– να δικαιώσουμε τον ιστορικό Σωκράτη μέσα από λογοτεχνικά κείμενα, τα οποία έχουν ένα φιλοσοφικό βέβαια βάθος,

αλλού μεγαλύτερο, αλλού μικρότερο· στον Πλάτωνα είναι μεγάλο, στον Ξενοφώντα ας πούμε, που έχουμε και τα δύο γραπτά, είναι μικρό. Να δικαιώσουμε λοιπόν τον ιστορικό Σωκράτη που αδίκως καταδικάστηκε και πέθανε, διατηρώντας ζωντανή τη μνήμη του μέσα από τη λογοτεχνία. Βλέπετε χρησιμοποιώ επίτηδες τον όρο λογοτεχνία και όχι φιλοσοφία. Τα κείμενα τα πλατωνικά είναι μεν φιλοσοφικά αλλά είναι και λογοτεχνικά.

Ξεκινώντας λοιπόν να γράφει για τον Σωκράτη, δεν γράφει όπως θα περίμενε κανείς από έναν φιλόσοφο. Είμαστε αρκετά εξοικειωμένοι με τα πλατωνικά γραπτά και ξεχνάμε αυτό το παράδοξο. Αν θέλω να μιλήσω για τον Σωκράτη, το λογικό είναι να πω: "Ξέρετε, ο Σωκράτης υποστήριξε αυτά, ο Σωκράτης έκανε αυτό, ο Σωκράτης είπε σωστά αυτό και λάθος (πιθανόν, αν βρεις κάποιο λάθος) το άλλο". Έτσι κάνει ο Αριστοτέλης, ας πούμε, ο οποίος δεν γνώρισε ο ίδιος προσωπικά τον Σωκράτη. Ήρθε στην Αθήνα αρκετά χρόνια –δεκαπέντε χρόνια– μετά τον θάνατο του Σωκράτη· φυσικά ο Σωκράτης υπήρχε στην πνευματική ατμόσφαιρα σαν αστέρας της φιλοσοφίας και ιδρυτής κατά κάποιο τρόπο της φιλοσοφίας και στα λίγα γραπτά που αφιερώνει στον Σωκράτη λέει τρία πράγματα: "Ο Σωκράτης υποστήριξε το Α, το Β και το Γ". Ο Πλάτων δεν το κάνει αυτό· δεν μας λέει πουθενά τι είπε ο πραγματικός Σωκράτης, αλλά τον κάνει ήρωα ενός θεατρικού έργου. Και από εκεί μπορεί κάποιος να υποθέσει, αλλά εκεί αρχίζουν οι δυσκολίες: Είναι ο Σωκράτης των πλατωνικών διαλόγων ο πραγματικός Σωκράτης ή ένα προσωπίο το οποίο κατασκευάζει ο Πλάτων και στο στόμα του οποίου βάζει και αυτά ίσως που έλεγε ο Σωκράτης, αλλά και δικές του απόψεις; Γιατί το λέω αυτό; Γιατί όλοι πια συμφωνούμε ότι, από ένα σημείο και μετά, αυτά που λέει ο Σωκράτης –ας πούμε στην *Πολιτεία*, στον *Φαίδωνα*, στον *Φαίδρο*, στο *Συμπόσιο*– είναι Πλάτωνας και όχι Σωκράτης. Ο Σωκράτης, ας πούμε, δεν γνωρίζουμε από καμία πηγή να πίστευε στις Ιδέες, στη θεωρία των Ιδεών ή στη μετεμψύχωση και στην αθανασία της ψυχής –ο Πλάτων πιστεύει– ο σωκρατικός όμως, το σωκρατικό προσωπίο στους διαλόγους υποστηρίζει αυτές τις απόψεις. Άρα εκεί ξέρουμε (ξέρουμε, όσο μπορούμε να είμαστε βέβαιοι) ότι ο Πλάτων βρίσκει τρόπο να εκφραστεί ο ίδιος μέσω των προσώπων των έργων του.

V2.1.2 Τι είναι ο πλατωνικός διάλογος (Μέρος Β΄); Κατασκευή και αληθοφάνεια. [10΄]

https://youtu.be/1Q9chpka_to

||||| απομαγνητοφώνηση | Olivia + αντιπαραβολή | Evaggelia5

Είναι λοιπόν τόσο παράξενη, εκκεντρική, όσο μας φαίνεται αν τη σκεφτούμε λιγάκι, αυτή η απόφαση του Πλάτωνα; Ως έναν βαθμό, υπάρχει μια πρωτοτυπία, μια εκκεντρικότητα, αν θέλετε. Σβήνει, αποφασίζει ο Πλάτων να σβήσει το εγώ του. Σε πρώτη ματιά, γιατί ο Πλάτων, απ' ό,τι φαίνεται, είχε πολύ ισχυρό εγώ και πολύ ισχυρή δυνατότητα να εκφράζει αυτό το εγώ μέσω ειδικών κειμένων. Αλλά σε πρώτη φάση, είναι σαν ο Πλάτων να λέει: "Εγώ δεν θα μιλήσω με το πρώτο πρόσωπο, δεν θα πω τι πιστεύω, θα εμφανίσω πρόσωπα που συζητάνε και λένε διάφορα πράγματα". Και η φυσική ερώτηση είναι: "Έχεις δικαίωμα να πεις τι πίστευε ο Σοφοκλής βλέποντας στο θέατρο την Αντιγόνη ή τον Οιδίποδα Τύραννο; Με ποιον είναι ο Σοφοκλής, με τον Κρέοντα ή με την Αντιγόνη; Είναι υπέρ του Οιδίποδα ή κατά του Οιδίποδα;" Το ίδιο σκεφτείτε το για τον Σαίξπηρ, ας πούμε: "Με ποιον είναι; Είναι με τον Άμλετ ο Σαίξπηρ ή είναι με άλλους ή με τους αντίθετους;" Για το θεατρικό έργο δεν μας μπαίνει τέτοιο θέμα, λέμε ότι ο καταπληκτικός συγγραφέας –Σοφοκλής και Σαίξπηρ– καταφέρνουν μέσω του θεάτρου να μας δείξουν αντιφατικές καταστάσεις, και απ' αυτά κερδίζει ο θεατής. Άλλοτε είναι με την Αντιγόνη, άλλοτε είναι με τον Κρέοντα, ίσως επειδή δεν υπάρχει ένα δίκιο, μία απάντηση, ένα καλό και αγαθό. Ο Πλάτων όμως δεν κάνει αυτό, δεν θέλει αυτό· γιατί επιλέγει λοιπόν αυτόν τον τρόπο έκφρασης; Συνεχίζω λίγο την περιγραφή και θα το ολοκληρώσω, αφού δούμε και ένα κείμενο του ίδιου του Πλάτωνα, τι λέει για το θέμα αυτό.

Μιλάνε ιστορικά, είπα, κατά βάση πρόσωπα· όχι πάντα, υπάρχουν και πλαστά πρόσωπα. Πλαστό πρόσωπο είναι ο Τίμαιος, ας πούμε. Δεν ξέρουμε να υπήρξε ποτέ Τίμαιος –αστρονόμος, φυσικός–, ο οποίος έρχεται στην Αθήνα και εκφράζει μία θεωρία συνολικής ερμηνείας του κόσμου, μία κοσμολογική θεωρία. Μάλλον είναι ο ίδιος ο Πλάτων που επινοεί έναν χαρακτήρα. Πλασματικό πρόσωπο είναι ο αθηναίος ξένος –το λέει και η λέξη– στους *Νόμους*. Αυτός που διδάσκει στους *Νόμους* είναι ένας από την Αθήνα που δεν έχει όνομα. Πλασματικό πρόσωπο είναι ο ελεάτης ξένος στον *Σοφιστή* και στον *Πολιτικό*· έρχεται από την Ελέα, άρα έχει κάποια σχέση με τον Παρμενίδη και διδάσκει σε νεαρούς μαθητές τι είναι η φιλοσοφία, τι είναι η σοφιστική, τι είναι η πολιτική. Κατά τη γνώμη μου –δεν συμφωνούν οι περισσότεροι– φανταστικό πρόσωπο είναι και ο Καλλικλής, τον ανέφερα ήδη, ένα ζωντανότατο πρόσωπο νεαρού πολιτικού της Αθήνας της εποχής του Σωκράτη, ο οποίος ανοίγει το θέμα "τι είναι δικαιοσύνη" με τον Σωκράτη, και έχουμε –σας είπα– μία από

τις ωραιότερες και ανθεκτικές στον χρόνο συζητήσεις περί της φύσεως του δικαίου. Το λέω “φανταστικό”, γιατί αν ήταν πραγματικά αυτός ο Καλλικλής του Πλάτωνα υπαρκτό [πρόσωπο], θα ήταν μάλλον απίθανο να μην έχει αφήσει ίχνη στην αθηναϊκή ιστορία, σε μια εποχή που ήταν πολύ εύκολη η ανάδειξη ενός ικανού ανθρώπου σαν τον Καλλικλή του Πλάτωνα.

Πραγματικά λοιπόν πρόσωπα, ιστορικά, και κάπου κάπου φανταστικά. Πέμπτος αιώνας π.Χ., συζήτηση, όχι θεατρική ακριβώς, και αυτό πρέπει να το προσέξουμε· δύο πάντα πρόσωπα μιλάνε στους πλατωνικούς διαλόγους. Ακόμα και αν είναι πολλά άλλα [πρόσωπα] παρόντα, πάντα η συζήτηση γίνεται ανάμεσα σε δύο, όχι πάντα τα ίδια, μπορεί ο Σωκράτης να αρχίσει μία κουβέντα με τον Πρωταγόρα ας πούμε, ή με τον Γοργία, και μετά στην πορεία του κειμένου να συζητήσει (όπως γίνεται στον *Γοργία*) με τον Πώλο, ενώ ο ίδιος ο Γοργίας έχει πάει στο περιθώριο, μετά πάει και ο Πώλος στο περιθώριο και αρχίζει τη συζήτηση με τον Καλλικλή. Το ίδιο γίνεται στην *Πολιτεία*· σε πολλούς διαλόγους γίνεται αυτό. Άρα ας πούμε δεν αναπαριστούν... θα 'ταν λάθος να φανταστεί κανείς ότι ο πλατωνικός διάλογος αναπαριστά σκηνές πραγματικής ζωής. Στην πραγματική ζωή δεν μιλάνε μόνο δύο άτομα, δεν μιλάνε με τον τρόπο που μιλάνε στους πλατωνικούς διαλόγους, διότι αυτό που μας εμφανίζει ο Πλάτων στα κείμενά του είναι έλλογα άτομα, κατά κανόνα, που εκφέρουν ωραιότατα επιχειρήματα. Στην πραγματική ζωή μιλάμε με πολύ πιο άναρχο και μη οργανωμένο τρόπο· πολλοί μαζί, υπερασπίζοντας το δίκαιό μας, ενώ εδώ έχουμε... Αυτό κάνει τα γραπτά του Πλάτωνα «και» φιλοσοφικά ή κυρίως φιλοσοφικά, το γεγονός ότι κυρίως περιέχουν επιχειρήματα. Δεν νοιάζεται για την ιστορική αλήθεια ο Πλάτων, άρα είναι νομίζω –τουλάχιστον για τη δικιά μου προσέγγιση– εντελώς λάθος να βγάλει κανείς συμπέρασμα από τα πλατωνικά κείμενα για γεγονότα της πραγματικής ζωής της Αθήνας. Ρωτάνε πολλές φορές: “Το συμπόσιο, το περίφημο συμπόσιο που περιγράφει ο Πλάτωνας, έγινε στο σπίτι του Αγάθωνα, αφού κέρδισε τη νίκη στους δραματικούς αγώνες; ” Όχι, θα 'λεγα εγώ, ρητώς. Είναι μία κατασκευή πλατωνική, η οποία έχει κάποια στοιχεία αληθοφάνειας, τα οποία όμως ελάχιστα ενδιαφέρεται να τονίσει ο Πλάτων”. Το πιο χαρακτηριστικό παρόμοιο παράδειγμα που δείχνει πόσο δεν τον νοιάζει, είναι ο διάλογος που ονομάζεται *Μενέξενος*, όπου βάζει τον Σωκράτη να εκφέρει τον πανηγυρικό της Αθήνας. Ξέρετε ότι ο Σωκράτης δεν ενδιαφερόταν καθόλου για τα κοινά της Αθήνας· και πόσο μάλλον οι Αθηναίοι δεν θα ανέθεται ποτέ στον Σωκράτη να εκφωνήσει έναν πανηγυρικό λόγο υπέρ των πεσόντων, σε μια μάχη που έγινε δεκαπέντε χρόνια μετά τον θάνατο του Σωκράτη, και όλοι το ξέρουν οι Αθηναίοι· δηλαδή βάζει τον Σωκράτη να εκφωνεί επιτάφιο για μια μάχη στην οποία δεν ζει πια, και μάλιστα λέγοντας ότι του τον έγραψε η

Ασπασία. Ποια; η Ασπασία, η σύντροφος του Περικλή, που έχει πεθάνει πολύ πιο νωρίς και δεν έχει καμία σχέση με τα δρώμενα. Αυτό δείχνει ότι τον Πλάτωνα –ούτε το κοινό του, γιατί εμείς ψάχνουμε τέτοια στοιχεία– δεν τον ένοιαζε η αληθοφάνεια.

Γιατί τα λέω αυτά; Γιατί υπάρχει τουλάχιστον ένα σαφές λογοτεχνικό είδος της εποχής που έχει τις ίδιες συμβάσεις. Θα σας φανεί παράξενο ποιο είναι αυτό· είναι η αρχαία κωμωδία. Η κωμωδία ας πούμε του Αριστοφάνη –την οποία θεωρούμε βέβαια στο άκρο αντίθετο από τον Πλάτωνα– έχει τα ίδια δομικά στοιχεία. Άλλοτε εμφανίζονται ιστορικά πρόσωπα και μιλάνε στις κωμωδίες, όπως ο Ευριπίδης, όπως ο ίδιος ο Σωκράτης στις *Νεφέλες*, όπως στρατηγοί της Αθήνας σαν τον Λάμαχο ή τον Κλέωνα ελαφρώς μεταμφιεσμένο, και άλλοτε φανταστικά, όπως ο Στρεψιάδης, η Λυσιστράτη· δεν υπήρξαν ποτέ αυτά τα πρόσωπα. Ωστόσο αυτό δεν ενοχλεί καθόλου τον θεατή (ότι συγχέονται ιστορικά πρόσωπα με φανταστικά). Ο διάλογος επίσης είναι βασικό στοιχείο της αρχαίας κωμωδίας. Πάντα στο κέντρο μιας αρχαίας κωμωδίας υπάρχει μια μάχη, ένας αγώνας λόγων. Το πιο –πάλι– χαρακτηριστικό παράδειγμα, που δείχνει και την τόλμη των αρχαίων δραματουργών, στις *Νεφέλες* –που αναφέρονται στον Σωκράτη– του Αριστοφάνη, εμφανίζονται επί σκηνής και διαμάχονται/διαλέγονται ο Δίκαιος και ο Άδικος Λόγος. Δηλαδή σκεφτείτε ηθοποιούς, οι οποίοι υποδύονται έννοιες κατά κάποιον τρόπο, και συζητούν. Θα μπορούσε κάλλιστα αυτή η σκηνή να 'χε γραφεί από τον Πλάτωνα.

Θα έλεγα και κάτι ακόμα: οι δημηγορίες του Θουκυδίδη, και πέρα από τις δημηγορίες, ο περίφημος *Διάλογος των Μηλίων*, δείχνουν την ίδια τόλμη. Ο Θουκυδίδης γράφει λίγο πριν τον Πλάτωνα. Βάζει λοιπόν, την παραμονή της σφαγής της Μήλου, κάποιους ανώνυμους Μηλίους να συζητάνε με κάποιους ανώνυμους ηγέτες των Αθηνών για το αν πρέπει να τους σκοτώσουν οι Αθηναίοι ή όχι. Και γίνεται μια φιλοσοφική συζήτηση, πάλι για το τι είναι το δίκαιο, η οποία καταλαβαίνετε ότι ποτέ δεν [θα] μπορούσε να γίνει στην πραγματικότητα. Όταν πρόκειται εν μέσω πολέμου να κάνεις μία σφαγή, δεν κάθεται να συζητήσεις με επιχειρήματα το ποιος έχει δίκιο ή ποιος έχει άδικο. Η τόλμη λοιπόν του Θουκυδίδη, στο κέντρο μιας ιστορίας, που δεν είναι καν φιλοσοφία, να εμφανίσει διαλεγόμενους χαρακτήρες για σημαντικά ηθικά θέματα –το ίδιο κάνει στις περίφημες δημηγορίες του–, δείχνει ότι υπήρχαν παράλληλες εξελίξεις και σ' άλλα είδη γραφής των αρχαίων. Μ' αυτήν την έννοια, ο Πλάτων δεν είναι εκτός εποχής. Σήμερα δηλαδή, εάν ένας φιλόσοφος έγραφε διάλογο, θα λέγαμε “εντάξει, τι κάνει αυτός;” Για την εποχή του Πλάτωνα, ο τρόπος να μιλήσεις με εγκυρότητα, με πειθώ, για ένα ηθικό θέμα, φαίνεται πως ήταν ο διάλογος· και αυτό ίσχυε τόσο για το θέατρο, όσο για την ιστορία, και τώρα στη φιλοσοφία με τον Πλάτωνα.

V2.1.3 Ο μύθος της γραφής (Μέρος Α'): Γραφή και προφορικότητα. [14']

<https://youtu.be/qQIJFIZhTUc>

||||| απομαγνητοφώνηση | Rico & Tal + αντιπαραβολή | kpasisi

Αναφέραμε το είδος των γραπτών του Πλάτωνα, κάναμε μια πρώτη περιγραφή. Θα ήθελα να μεταθέσουμε για λίγο το ερώτημα –του οποίου κάποιες πλευρές τις πιάσαμε– “γιατί ο Πλάτων γράφει διαλόγους” και να σας διαβάσω ένα κείμενο πλατωνικό· είναι ένα από τα αγαπημένα μου χωρία, από έναν διάλογο που επίσης θεωρώ από τους πιο σημαντικούς, από τον *Φαίδρο*. Θα μείνω αρκετά στο πλατωνικό κείμενο κι αυτό έχω σκοπό να το επαναλάβω και σ' αυτά που θα έρθουν μετά, διότι, όπως σας έλεγα, ένας από τους λόγους για τους οποίους αφιερώνουμε ολόκληρη βδομάδα στα γραπτά και στον τρόπο γραφής του Πλάτωνα είναι ότι έγραφε τόσο ωραία. Άρα, ελπίζω ότι κάποιος είστε εξοικειωμένοι με τα γραπτά του Πλάτωνα ή κι αν δεν είστε, θα βρείτε αφορμή μ' αυτή τη σειρά μαθημάτων να πάτε στα γραπτά του Πλάτωνα· ωστόσο, δεν θα μπορούσε νομίζω κάποιος να μιλήσει μ' έναν τρόπο δίκαιο, που αποδίδει δικαιοσύνη στην πλατωνική σκέψη, χωρίς να μείνει όσο μπορεί και στον ίδιο τον τρόπο έκφρασης του Πλάτωνα.

Διάλεξα λοιπόν ένα κείμενο –σε κάποιους ως ένα βαθμό είναι γνωστό–, είναι ο *μύθος της γραφής*. Θα το επεκτείνω όμως αυτή τη φορά, δηλαδή δεν θα διαβάσω απλώς τον μύθο, γιατί είναι και ένα ωραίο παράδειγμα σύζευξης μύθου και λόγου, που υπάρχει πάρα πολύ συχνά στον Πλάτωνα· ο Πλάτωνας, παρά τις ακραίες εκφράσεις του εναντίον της ποίησης, χρησιμοποιεί πολύ τη μορφή του μύθου μέσα στα γραπτά του. Γιατί το λέω; Γιατί παραδοσιακά ο μύθος συνδέεται με την ποιητική παράδοση· η ποίηση των αρχαίων είναι σε μεγάλο βαθμό στηριγμένη –η υψηλή τους ποίηση– στη μυθική παράδοση. Και μόνο να σκεφτεί κανείς, πέρα από τον Όμηρο που είναι ένας μύθος ολόκληρος, την τραγωδία –που είναι ακριβώς το είδος που ενοχλεί περισσότερο τον Πλάτωνα και το οποίο έχει τη μεγαλύτερη αίγλη στην εποχή στην οποία ζει ο Πλάτων– η τραγωδία λοιπόν, εκτός από τους Πέρσες του Αισχύλου, κατά 99% χρησιμοποιεί μυθικό υλικό, υλικό από τη μυθολογία το οποίο μεταπλάθει ο ποιητής, για να βγάλει στοιχεία που θεωρεί ότι έχουν σημασία για τη ζωή των Αθηναίων της εποχής του.

Ο Πλάτων λοιπόν απορρίπτει μεν την ποίηση, αλλά ενσωματώνει μύθους στα γραπτά του κι είναι ένα ενδιαφέρον ερώτημα γιατί το κάνει. Βέβαια, οι πλατωνικοί μύθοι δεν είναι σαν τους μύθους της τραγωδίας, δεν έχουν σύγκρουση ισοσθενών αντιλήψεων ζωής –για να το πω έτσι– όπως αυτή που αναφέραμε ανάμεσα στην Αντιγόνη και στον Κρέοντα· οι μύθοι του Πλάτωνα είναι μια ιστορία συμπαγής, η οποία στο μυαλό του υποθέτω ότι συμβόλιζε το

καλό είδος τέχνης, δηλαδή αν είναι να γράψουμε μύθους –και πρέπει, λέει ο Πλάτων, να γράφουμε μύθους καινούργιους, γιατί ο μύθος μιλάει στην ψυχή κυρίως των παιδιών μ' έναν πολύ πιο αποτελεσματικό τρόπο από ό,τι οποιοδήποτε άλλο είδος λόγου– αν είναι λοιπόν να γράψουμε κι εμείς οι φιλόσοφοι λογοτεχνία, τότε θα πρέπει να γράψουμε μια λογοτεχνία πολύ σίγουρη για τον εαυτό της, χωρίς αντιφάσεις και η οποία έχει και ηθικό δίδαγμα. Εμάς δεν μας ακούγεται πολύ ωραία αυτό, θέλουμε από την τέχνη την πολυσημία, την πολυμορφία, τη σύγκρουση και όχι το ηθικό δίδαγμα, αλλά ο Πλάτων μάλλον αυτό είχε στο μυαλό του.

Οπότε, το κείμενο –που θα το διαβάσουμε σε δύο συνέχειες– είναι αφενός ένας μύθος που είναι πλατωνικός μύθος, δηλαδή ο ίδιος τον πλάθει, δεν είναι παλιός μύθος που παίρνει από κάπου –το κάνει αυτό πάντα– και στη συνέχεια είναι ο σχολιασμός αυτού του μύθου από τα πρόσωπα του διαλόγου, από τον Σωκράτη συγκεκριμένα. Οπότε, είναι ενδιαφέρουσα αυτή η συνύπαρξη μιας αφήγησης –που είναι το παραμύθι του μύθου– συνεχούς, μακράς σχετικά, και μετά μια διαλογική συζήτηση πάνω στο υλικό αυτό. Ίσως κάποιοι από σας είναι πιο εξοικειωμένοι με την επίσης καταπληκτική επινόηση του Πλάτωνα να βάλει τον Πρωταγόρα να εκφέρει τον πολιτικό του μύθο –τον μύθο του Προμηθέα δηλαδή μεταλλαγμένο– στον ομώνυμο διάλογο και μετά, τη συζήτηση Πρωταγόρα-Σωκράτη· κι εκεί έχουμε το ίδιο μοντέλο, πολύ συχνά γίνεται αυτό: ένας μύθος παρατίθεται και μετά αμέσως σχολιάζεται.

Πάμε λοιπόν στην ανάγνωση. Το κείμενο θα το έχετε μπροστά σας, οπότε μπορείτε να το παρακολουθείτε και σε γραπτή μορφή.

Φαίδρος

Τα πρόσωπα που μιλάνε είναι ο ομώνυμος ήρωας, ένας μάλλον μέσου βεληνεκούς μαθητευόμενος ρήτορας και φιλόσοφος, ο Φαίδρος, με τον Σωκράτη. Και ο Σωκράτης τού διδάσκει έναν μύθο για να βγάλει κάποια συμπεράσματα. Λέει λοιπόν ο μύθος:

ΣΩΚΡΑΤΗΣ. Άκουσα μια ιστορία για έναν από τους παλιούς αιγυπτιακούς θεούς στην περιοχή της Ναύκρατης της Αιγύπτου. Πρόκειται γι' αυτόν τον θεό που έχει ως ιερό πουλί την Ίβι και ο ίδιος ονομάζεται Θεουθ. Είναι αυτός που πρώτος ανακάλυψε τον αριθμό και τους υπολογισμούς, τη γεωμετρία και την αστρονομία, ακόμη και τους πεσσούς και τους κύβους, και πάνω απ' όλα τη γραφή. Βασιλιάς τότε όλης της Αιγύπτου ήταν ο Θαμούς, και έδρα του είχε τη μεγάλη πόλη της Άνω Αιγύπτου που οι Έλληνες την αποκαλούν Αιγυπτιακές Θήβες – τον Θαμού οι Έλληνες τον ονομάζουν Άμμωνα. Σ' αυτόν λοιπόν ήρθε ο Θεουθ, του επέδειξε τις τέχνες του και του είπε ότι θα έπρεπε να διαδοθούν σε όλους τους άλλους Αιγυπτίους. Ο βασιλιάς τότε τον ρώτησε ποια είναι η ωφέλεια της καθεμιάς, και καθώς εκείνος του εξηγούσε, άλλες από τις εξηγήσεις τις επαινούσε και άλλες τις κατέκρινε

ανάλογα με ό,τι του φαινόταν σωστό ή λάθος. Λένε [ότι] πολλά καλά και πολλά κακά για την καθεμιά τέχνη – θα ήταν υπερβολικό να τα διηγηθούμε τώρα όλα. Κάποια στιγμή όμως έφτασαν και στη γραφή. «Αυτή η μάθηση, βασιλιά μου», είπε ο Θευθ, «θα κάνει τους Αιγύπτιους σοφότερους και θα αυξήσει τη μνήμη τους: γιατί βρέθηκε το φάρμακο της μνήμης και της σοφίας». Και ο Θαμούς του απάντησε: «Πολύτεχνε Θευθ, άλλος έχει την ικανότητα να γεννά τις τέχνες και άλλος να κρίνει αν οι τέχνες αυτές θα βλάψουν ή θα ωφελήσουν όσους τις χρησιμοποιούν. Εσύ λοιπόν τώρα σαν πατέρας που είσαι της γραφής έδειξες εύνοια σ' αυτήν και της προσέδωσες τις αντίθετες από τις πραγματικές της δυνατότητες. Γιατί η γραφή θα φέρει λήθη στις ψυχές όσων τη μάθουν, μια και αυτοί σίγουρα θα παραμελήσουν τη μνήμη τους: δείχνοντας εμπιστοσύνη στη γραφή, θα φέρνουν στη θύμισή τους κάτι όχι από μέσα τους, από τον ίδιο τον εαυτό τους, αλλά από κάποια ξένα εξωτερικά σημάδια. Αυτό που ανακάλυψες δεν είναι το φάρμακο της μνήμης αλλά της υπομνήσης. Στους μαθητές σου δεν φέρνεις την αληθινή σοφία αλλά μόνο την επίφαση της σοφίας. Τους κάνεις να ακούν απλώς πολλά, χωρίς να τους διδάσκεις, και τελικά νομίζουν ότι γνωρίζουν και πολλά, ενώ κατά κανόνα δεν γνωρίζουν τίποτε: γίνονται μάλιστα φορτικοί σε κάθε συντροφιιά αφού παριστάνουν τους σοφούς, χωρίς να είναι».

Εδώ τελειώνει η εξιστόρηση του μύθου και αμέσως μετά ο Σωκράτης βγάζει κάποια συμπεράσματα και λέει:

ΣΩΚΡΑΤΗΣ. Αυτός λοιπόν που πιστεύει ότι θα αφήσει πίσω του κάποια τέχνη σε γραπτή μορφή [Μιλάμε για το σήμερα πια, το σήμερα του Πλάτωνα και του Σωκράτη, και όχι της Αιγύπτου.] όπως και ο αποδέκτης που θεωρεί ότι από τα γραπτά κείμενα θα προκύψει κάτι σαφές και βέβαιο, χαρακτηρίζονται από μεγάλη αφέλεια, αγνοούν πραγματικά αυτό που μάντεψε ο Άμμων, όταν θεωρούν ότι οι γραμμένοι λόγοι μπορούν να κάνουν κάτι παραπάνω από το να υπομνήσουν απλώς τον γνώστη το θέμα για το οποίο έχουν γραφεί.

ΦΑΙΔΡΟΣ. Πολύ σωστά. [Απαντά ο Φαίδρος].

ΣΩΚΡΑΤΗΣ. Γιατί αυτό το κακό έχει η γραφή, Φαίδρε, και αληθινά μοιάζει με τη ζωγραφική. Τα γεννήματα της ζωγραφικής στέκονται μπροστά μας σαν να 'ναι ζωντανά. Αν όμως τα ρωτήσεις κάτι, σιωπούν μεγαλοπρεπώς. Το ίδιο κάνουν και οι γραμμένοι λόγοι: σου δίνουν την εντύπωση ότι σκέφτονται και σου μιλούν, αν όμως ρωτήσεις κάτι από αυτά που σου λένε, θέλοντας να το καταλάβεις, δηλώνουν ένα μόνο πράγμα, το ίδιο πάντοτε. Άπαξ και γραφεί ο κάθε λόγος, σέρνεται από δω και από κει και φτάνει αδιακρίτως τόσο στα χέρια αυτών που τον καταλαβαίνουν όσο και στους εντελώς άσχετους, αφού ο ίδιος δεν ξέρει να πει σε ποιους πρέπει να πάει και σε ποιους όχι. Και όταν τον κακομεταχειρίζονται και άδικα τον κατηγορούν, πάντοτε χρειάζεται τη βοήθεια του πατέρα του, γιατί ο ίδιος ούτε μπορεί να αμυνθεί ούτε να βοηθήσει τον εαυτό του.

ΦΑΙΔΡΟΣ. Και πάλι έχεις απόλυτο δίκιο.

Εδώ, λοιπόν, έχουμε μία εξιστόρηση μυθική τυπικά, αλλά εύλογα μεταφερόμενη στο παρόν, διότι η τάση του Σωκράτη η σχολιαστική δεν είναι να μιλήσει για το τι γινόταν στην Αίγυπτο, είναι να χρησιμοποιήσει την αφορμή της ανακάλυψης της γραφής για να μιλήσει για το σήμερα. Και το σήμερα του Σωκράτη είναι σκληρό σε πρώτη προσέγγιση: “η γραφή είναι ελαττωματική”, σου λέει ο Σωκράτης ρητώς, διότι το γραπτό κείμενο εξ ορισμού, ό,τι και να κάνει ο συγγραφέας, όσο καλό και να είναι, έχει τρία, θα έλεγα, μειονεκτήματα: έτσι και γραφεί, δεν μπορεί να αλλάξει. Πόσο μάλλον σήμερα που τα βιβλία κυκλοφορούν σε τυπωμένη μορφή και εκδίδονται, δεν μπορεί να αλλάξει τίποτα. Ακόμα και αν μετανιώσει, δηλαδή, ο συγγραφέας για κάτι, δεν μπορεί να αλλάξει το κείμενο, πρέπει να γράψει ένα καινούργιο βιβλίο. Το δεύτερο, ότι πάει σε οποιοδήποτε χέρι, δεν επιλέγεις τον αναγνώστη σου δηλαδή, θα έλεγε σήμερα ο συγγραφέας. Το διαβάζει και ο καλός, [ο] καλοπροαίρετος αναγνώστης και ο κακοπροαίρετος και ο άσχετος και ο χαζός και ο οποιοσδήποτε. Άρα, δεν μπορώ εγώ να βρω, να επιλέξω τον αναγνώστη μου ως γραφεύς, ως συγγραφεύς. Και τρίτο, δεν διαλέγεται το κείμενο. Αυτό που λέει στο τέλος “όταν το κακομεταχειρίζονται και άδικα τον κατηγορούν, πάντοτε χρειάζεται τη βοήθεια του πατέρα του, γιατί ο ίδιος δεν μπορεί ούτε να αμυνθεί ούτε να βοηθήσει τον εαυτό του”. Το κείμενο, όσο καλό και να 'ναι, δεν συνομιλεί με τον αναγνώστη. Ο αναγνώστης μπορεί να κάνει μια φανταστική συνομιλία, αλλά το κείμενο το ίδιο σιωπά.

Αυτά τα μειονεκτήματα, λοιπόν, δεν μπορούν να ξεπεραστούν κατά τον Σωκράτη. Και επειδή ο Φαίδρος είναι ένα σχετικά ώριμο έργο του Πλάτωνα, είναι εμφανές ότι εδώ μιλάει ο Πλάτων για τον εαυτό του. Αυτό δείχνει να πιστεύει ο ίδιος – άλλωστε αυτό θα φανεί πιο καλά στη συνέχεια του κειμένου, όπου θα δείτε μια περίεργη υπεράσπιση ταυτοχρόνως της γραφής. Ο Πλάτων καταφέρνει να παρασύρει τον αναγνώστη σε μια κατεύθυνση· αυτό κάνει αυτή τη στιγμή. Το φυσικό συμπέρασμά μας ως εδώ είναι ότι η γραφή είναι για πέταμα, δεν αξίζει κανείς να την κάνει –και θυμίζει λίγο και τον ιστορικό Σωκράτη, ο οποίος δεν έγραψε και τίποτα, ποτέ, από απόφαση–, αλλά μετά θα αντιστρέψει την πορεία για να κρατήσει, θα έλεγα προκαταβολικά, μια ισορροπία ανάμεσα σ' αυτό που έκανε ο ίδιος, ο οποίος, κατά πώς φαίνεται, δεν πιστεύει απολύτως τη γραφή, αλλά ταυτοχρόνως έγραψε και κάποια από τα αριστουργήματα των γραπτών κειμένων. Αυτή, λοιπόν, η φαινομενική αντίφαση θα πρέπει να αντιμετωπιστεί από τον ίδιο τον Πλάτωνα.

V2.1.4 Ο μύθος της γραφής (Μέρος Β΄): Η αληθινή φιλοσοφία. [12΄]

<https://youtu.be/-zCJZjvCoA>

||||| απομαγνητοφώνηση | Tal + αντιπαραβολή | SOFIARIZOPOULOU

Συνεχίζω το κείμενο του Φαίδρου, όπου σας είπα κατ' αρχήν θα προτείνει ένα είδος λόγου που είναι απαλλαγμένο από τα μειονεκτήματα της γραφής, και αυτό είναι ο προφορικός λόγος, αλλά στη συνέχεια θα βρει και μια θέση πραγματικά σημαντική και για τη γραφή. Συνεχίζω, λοιπόν, να διαβάζω. Ο Σωκράτης μιλάει.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ. Σκέψου όμως. Μπορείς να διακρίνεις κάποιο άλλο είδος λόγου συγγενή με τον προηγούμενο, αλλά αυθεντικό; Καταλαβαίνεις με ποιον τρόπο γεννιέται και πόσο καλύτερος και πιο αποτελεσματικός αυτός ο λόγος είναι;

ΦΑΙΔΡΟΣ. Ποιος είναι αυτός ο λόγος και πώς λες ότι δημιουργείται;

ΣΩΚΡΑΤΗΣ. Αυτός ο λόγος που γράφεται με πραγματική γνώση στην ψυχή όποιου μαθαίνει. Αυτός που έχει τη δύναμη να υπερασπίσει τον εαυτό του· που γνωρίζει σε ποιους πρέπει να μιλά και σε ποιους πρέπει να σωπαίνει.

ΦΑΙΔΡΟΣ. Εννοείς βέβαια τον ζωντανό και έμψυχο λόγο του γνώστη. Και το σωστό θα ήταν να λέμε ότι ο γραπτός λόγος δεν είναι παρά είδωλο αυτού του λόγου.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ. Ακριβώς έτσι. Πες μου όμως κι αυτό. Τι λες ότι θα έκανε ο συνετός γεωργός; Όσους σπόρους φροντίζει και θα ήθελε να του δώσουν καρπό, θα τους έσπερνε στα σοβαρά το καλοκαίρι στους κήπους του Άδωνη και θα χαιρόταν να τους βλέπει να βλαστάνουν ωραία μέσα σε οκτώ μέρες ή μήπως, όταν θα έκανε κάτι τέτοιο, θα το έκανε μόνο για παιχνίδι και για γιορτή; Όταν όμως θα είχε σοβαρό στόχο, δεν θα έκανε χρήση της γεωργικής τέχνης και δεν θα έσπερνε στο κατάλληλο έδαφος ελπίζοντας ότι η σπορά θα ολοκληρωνόταν τον όγδοο μήνα;

ΦΑΙΔΡΟΣ. Έτσι είναι, Σωκράτη, άλλα πράγματα τα κάνει με σοβαρότητα και άλλα τα κάνει με άλλον τρόπο, όπως το λες.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ. Τι θα πούμε τώρα όμως, ότι αυτός που γνωρίζει τα δίκαια, τα ωραία και τα καλά έχει λιγότερο μυαλό από τον γεωργό για την καλλιέργεια και των δικών του σπόρων;

ΦΑΙΔΡΟΣ. Όχι βέβαια.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ. Δεν θα σκεφτεί λοιπόν σοβαρά να «γράψει με μελάνι στο νερό» αρχίζοντας να σπέρνει με την πένα του [διότι καλὰμου είναι στα αρχαία] λέξεις που δεν έχουν τη δύναμη ούτε να υπερασπίσουν με λόγια τον εαυτό τους ούτε να διδάξουν σωστά την αλήθεια.

ΦΑΙΔΡΟΣ. Μάλλον όχι. Έτσι φαίνεται.

Κάνω μία μικρή παύση. Οι κήποι του Άδωνη ήταν κάποιες γλάστρες –θα λέγαμε εμείς σήμερα– διακοσμητικές, όπου ένα χώμα, πιθανόν ενισχυμένο με κάποιο λίπασμα, έκανε το φυτό να βλαστάνει πολύ γρήγορα και αυτό χρησιμοποιούνταν για διακοσμητικούς λόγους·

φυσικά αυτά τα φυτά μαραίνονταν μετά. Η αντίθεση, λοιπόν, είναι σε ένα παιχνίδι – διακοσμητικό– αυτό θα ‘ταν η γραφή, και από την άλλη μεριά ο γεωργός που θέλει να ζήσει από το χωράφι του. Όπου δεν τον νοιάζει ούτε η γρηγοράδα ούτε η ωραιότητα της παραγωγής του, αλλά το να του δώσει αυτό που περιμένει. Αυτό, λοιπόν, θα το κάνει τον όγδοο μήνα μετά τη σπορά και στο κατάλληλο έδαφος, και όχι σε οποιοδήποτε έδαφος, και μάλιστα σ’ αυτό το ψεύτικο έδαφος των κήπων του Άδωνη, των γλαστρών ή ας πούμε το ψεύτικο έδαφος της γραφής. Το πραγματικό έδαφος είναι η προφορικότητα και η κατάλληλη ψυχή που θα δεχθεί αυτό το δίδαγμα που περνάς εσύ με τα λόγια. Το αντίστοιχο όμως στη φιλοσοφία με τους κήπους του Άδωνη και το έδαφος είναι στη μία να γράψεις με μελάνι στο νερό, ξέροντας ότι θα σβηστεί γρήγορα, “λόγια που δεν έχουν τη δύναμη” – όπως λέει– “να υπερασπίσουν τον εαυτό τους ούτε να διδάξουν σωστά την αλήθεια”· και από την άλλη εκείνος που γνωρίζει τα δίκαια, τα ωραία και τα καλά θα πρέπει, όπως ο σωστός συνετός γεωργός, να ψάξει πού θα σπείρει αυτά τα δίκαια, τα ωραία και τα καλά, δηλαδή τους λόγους περί των σημαντικότερων πραγμάτων. Αν σκεφτείτε για τον Πλάτωνα δίκαιο, ωραίο και καλό, –«αγαθό και καλό» είναι στα αρχαία ή «καλό και αγαθό»– είναι το απόσταγμα –θα έλεγε κανείς– της ηθικής φιλοσοφίας. Άρα, λοιπόν, διαφοροποιούνται ριζικά οι δύο διαδικασίες: η γραφή και η προφορικότητα.

Και συνεχίζει ο Σωκράτης:

ΣΩΚΡΑΤΗΣ. Όχι βέβαια. Τους κήπους της γραφής θα τους σπείρει μάλλον για να διασκεδάσει [παιδι□ς χάριν είναι στα αρχαία] και όταν γράφει, θα γράψει συλλέγοντας υπομνήματα για τον εαυτό του –καθώς η λήθη έρχεται με τα γηρατεία– και για όποιο άλλο ακολουθήσει τα ίδια ίχνη. Και θα χαρεί όταν θα δει τους κήπους του να ανθίζουν απαλά. Τον καιρό που οι άλλοι ρίχνονται σε άλλα παιχνίδια, και ποτίζουν τον εαυτό τους στα συμπόσια και σε άλλες παρόμοιες συναναστροφές, τότε εκείνος, όπως φαίνεται, θα προτιμήσει να περάσει τη ζωή του με τα παιχνίδια που μόλις περιέγραψε.

Εδώ γίνεται μια περίεργη ανατροπή. Δεν ξέρω αν έγινε κατανοητή. Η γραφή που είναι “παιδι□ς χάριν” δηλαδή το κάνεις για παιχνίδι, γίνεται ξαφνικά ένα φάρμακο για τα γηρατεία και για τη λήθη που φέρνουν τα γηρατεία. Καλύτερα, λέει λοιπόν ο Σωκράτης –εδώ έχει μία ειρωνεία πλατωνική από πίσω– αντί να περνάς τον καιρό σου, λέει, στα συμπόσια και σε άλλες παρόμοιες συναναστροφές –λέω ειρωνεία γιατί ο Σωκράτης έτσι περνούσε τον καιρό του, φτάνει ο ίδιος να το λέει– κάτσε, λέει ο Πλάτωνας, να γράψεις καλύτερα κάποια χρήσιμα πράγματα για σένα, για να έχεις τη μνήμη σου ζωντανή. Άρα, η γραφή φαίνεται να ‘ναι και κάτι χρήσιμο, δεν είναι μόνο για πέταμα όπως ήταν σε όλο το πρώτο κομμάτι του κειμένου που σας διάβασα. Μπροστά στην προφορική διδασκαλία η γραφή δεν είναι σημαντική,

αλλά από το να μη γράφεις καθόλου και να περνάς άσκοπα τον καιρό σου είναι πολύ καλύτερο το να γράφεις· αρκεί να γράφεις σωστά πράγματα για σένα.

Και ο Φαίδρος, που όπως πάντα συναινεί, απαντά.

ΦΑΙΔΡΟΣ. Ένα πανέμορφο παιχνίδι βάζεις δίπλα σε ένα τιποτένιο.

Έχουμε δύο παιχνίδια δηλαδή, το ένα είναι καλό και το άλλο τιποτένιο.

ΦΑΙΔΡΟΣ. Πόσο ωραιότερο είναι να μπορεί κανείς να διασκεδάζει με γραπτούς λόγους φτιάχνοντας μύθους για τη δικαιοσύνη και για τα άλλα θέματα που εσύ συζητάς.

Είναι καλό πράγμα λοιπόν να γράφεις μύθους –λόγους γραπτούς δηλαδή, «μυθολογούνται» λέει στα αρχαία– για τη δικαιοσύνη και για τα άλλα θέματα που συζητάς. Ένα παραμύθι για τη δικαιοσύνη γραπτό είναι η πλατωνική Πολιτεία. Αποφασίζει ο Πλάτων κάποια στιγμή να γράψει ένα τεράστιο έργο, που άσκησε όση επίδραση δεν άσκησε κανένα άλλο έργο στην ιστορία της φιλοσοφίας, που εδώ παρουσιάζεται σαν ένα πανώριο παιχνίδι σε σχέση με το να μη γράφεις τίποτα. Άρα, αξίζει αυτό που θα γραφεί, αρκεί να μην πιστέψεις ότι αυτό είναι το παν.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ. Έτσι είναι [το συμπέρασμα του Σωκράτη] αγαπητέ μου Φαίδρε. Πιστεύω όμως ότι πολύ ωραιότερη είναι η σοβαρή ενασχόληση με αυτά τα θέματα, όταν κάποιος [και εδώ έχουμε έναν ορισμό της φιλοσοφίας και είναι σημαντικό, προσέξτε το] χρησιμοποιεί τη διαλεκτική τέχνη [μέθοδο θα έλεγε κανείς] και αφού βρει την κατάλληλη ψυχή [τον μαθητή] φυτεύει και σπέρνει μέσα του λόγους με αληθινή γνώση· [γνώση πρέπει να έχεις για να διδάξεις] λόγους ικανούς να υπερασπίσουν τον εαυτό τους και αυτόν που τους φύτεψε· λόγους όχι άκαρπους αλλά γόνιμους, απ' όπου αναφύονται και νέοι λόγοι σε άλλες ψυχές, και έτσι διατηρούν πάντοτε μέσα τους αθάνατο το σπέρμα και φέρνουν στον κάτοχό τους την ευδαιμονία – όσο βέβαια αυτό είναι δυνατό στον άνθρωπο.

Αυτό –οι πέντε δέκα σειρές που σας διάβασα στο τέλος– ίσως είναι το κείμενο του Πλάτωνα που συνοψίζει με πιο καίριο τρόπο τι πιστεύει για τη φιλοσοφία, γι' αυτό επιμένω σ' αυτό το κείμενο, δεν είναι ο μύθος της γραφής μόνο το σημαντικό ή αν θέλετε η διάκριση γραφής και προφορικότητας, στην οποία θα επανέλθω, αλλά εδώ δίνει πώς αντιλαμβάνεται ο ίδιος το ανώτερο δυνατό στάδιο ή, αν θέλετε, τον καλύτερο δυνατό τρόπο να κάνεις φιλοσοφία. Την κάνεις λοιπόν προφορικά. Όταν είσαι γνώστης σ' ένα στοιχείο έχεις εσύ φτάσει στην αλήθεια, δεν μπορεί να διδάξει κάποιος ο οποίος δεν είναι γνώστης. Έχεις την κατάλληλη μέθοδο, που είναι η διαλεκτική τέχνη, δηλαδή η ανταλλαγή επιχειρημάτων και έχεις βρει και την κατάλληλη ψυχή. Αν δεν συντρέχουν αυτοί οι τρεις λόγοι: ή εσύ δεν έχεις γνώση, είτε ο μαθητής δεν έχει δυνατότητες ή δεν έχει διάθεση ή δεν έχει κέφι ή δεν έχει εργατικότητα, είτε δεν έχεις την κατάλληλη μέθοδο μετάδοσης αυτής της γνώσης, που είναι η διαλεκτική· αν δεν τηρούνται αυτές οι προϋποθέσεις, δεν κάνεις καλή φιλοσοφία. Όταν

γίνονται όλα αυτά –και τα τρία– τότε ο λόγος σου όχι απλώς πιάνει στον άλλον, αλλά γίνεται και ο ίδιος δημιουργός άλλων λόγων. Δηλαδή, το σημαντικό στη φιλοσοφία δεν είναι μόνο να μάθει ο μαθητής κάτι, είναι με τη σειρά του ο μαθητής να μπορεί να σπείρει σε άλλες ψυχές άλλα παρόμοια επιτεύγματα. Έτσι σκέπτομαι περίπου την εικόνα όπως θα ήταν, ας πούμε, το ιδανικό της συνθήκης της Ακαδημίας του Πλάτωνα, όπου ο Πλάτων διδάσκει προφορικά, έχει το κατάλληλο υλικό και από κει βγαίνει ένας Αριστοτέλης, ας πούμε, ο οποίος πέρασε αυτή τη διαδικασία και ακριβώς είχε τη δυνατότητα μετά να παραγάγει νέο λόγο σε άλλους μαθητές: στον Θεόφραστο, στους επόμενους κ.λπ., χωρίς να είναι η αναπαραγωγή τυφλή. Δεν παρέχεις το ίδιο πράγμα, βγάζεις νέο υλικό.

Απέναντι σε αυτό το τέλειο μοντέλο έχεις τη βοήθεια της γραφής. Η βοήθεια της γραφής είναι για σένα. Εσύ το γράφεις όχι επειδή από τα κείμενά σου θα μάθουν οι άλλοι την αλήθεια –αυτή μόνο προφορικά κατά τον Πλάτωνα μπορεί να τη μάθεις–, αλλά γιατί αυτά τα κείμενα έχουνε κάποιο υλικό που είναι πολύ καλύτερο από τις σκόρπιες εμπειρίες της ζωής. Αυτό σημαίνει η συναναστροφή στα συμπόσια · δεν θα μάθεις τίποτα όταν ξοδεύεσαι σε δραστηριότητες οι οποίες είναι ευχάριστες μεν, αλλά δεν δίνουν κάτι. Άρα, η γραφή και η προφορικότητα είναι αντίθετες αλλά έχουν και μία συμπληρωματικότητα. Γιατί ίσως ο Πλάτων γράφει και σε σχετικά μεγάλη ηλικία αυτό το κείμενο και καταλαβαίνει στην πορεία πόσο σημαντικό ήταν γι' αυτόν αυτό που αποθησαύρισε μέσα σε γραπτό κείμενο. Και έτσι νομίζω έχουμε μια ενδιαφέρουσα συσχέτιση, και κόντρα αν θέλετε και αντίθεση αλλά και συσχέτιση, ανάμεσα στο προφορικό κομμάτι της φιλοσοφίας και στο γραπτό.

V2.1.5 Γιατί ο Πλάτων γράφει διαλόγους; [9']

<https://youtu.be/wUM3M9eVy4o>

||||| απομαγνητοφώνηση | **sofiarizopoulou** + αντιστοίχιση | **Rico**

Ας επανέλθουμε λοιπόν στο αρχικό μας ερώτημα μετά απ' αυτή την περιδιάβαση στα κείμενα του Πλάτωνα τα ίδια, για πρώτη φορά σ' αυτά τα μαθήματα, και ας ξαναδούμε το θέμα γιατί ο Πλάτων γράφει διαλόγους. Είπαμε ότι ως ένα βαθμό η απάντηση σε αυτό το ερώτημα συνδέεται με τη μορφή του Σωκράτη και αυτό δεν πρέπει να το αφήσουμε στην άκρη – δεν φτάνει βέβαια αυτή η απάντηση, αλλά έχει να κάνει με τον ιστορικό Σωκράτη και την προσπάθεια του Πλάτωνα, στην αρχή τουλάχιστον της συγγραφικής του καριέρας, να δικαιώσει τον δάσκαλό του και να πείσει τους αναγνώστες του ότι ο Σωκράτης καταδικάστηκε άδικα. Ο Σωκράτης ο οποίος επίσης δεν έχει γράψει ποτέ. Αυτό λοιπόν είναι ένα κίνητρο και ίσως το γεγονός ότι κι άλλοι εκτός από τον Πλάτωνα γράφουν την ίδια εποχή σωκρατικούς διαλόγους δείχνει ότι ήταν μια κοινή τάση της εποχής συνδεδεμένη με το πρόσωπο του Σωκράτη· αλλά αυτό δεν φτάνει λέω, γιατί ο Πλάτων ακόμη και όταν απομακρύνεται φιλοσοφικά κατά κάποιον τρόπο από τον Σωκράτη, με την έννοια ότι αισθάνεται ότι έχει να πει πράγματα δικά του καθαρά και όχι σωκρατικά –και έχει πολλά να πει ο Πλάτων τέτοια–, συνεχίζει να γράφει διαλόγους, δεν περνάει σε άλλο είδος γραφής και συνεχίζει να εμφανίζει τον Σωκράτη, έστω κι αν δημιουργεί και σε μας τεράστιο πρόβλημα – το λεγόμενο σωκρατικό πρόβλημα: πώς να ξεχωρίσουμε τον πλατωνικό Σωκράτη από τον πραγματικό Σωκράτη– και οι περισσότεροι συμφωνούμε ότι αυτό το πρόβλημα είναι σχεδόν άλυτο. Ο λόγος λοιπόν που γράφει αυτό που γράφει –το είδος των γραπτών που γράφει– νομίζω τώρα, αφού έχουμε στο νου μας την περιγραφή του *Φαίδρου*, μπορεί να φωτιστεί καλύτερα.

Δεν ξέρουμε πώς δίδασκε ο Πλάτων –αν ήταν καλός δάσκαλος, ας πούμε, αν πληρούσε ο ίδιος αυτά τα προσόντα ή είχε τη μεταδοτικότητα και τη μέθοδο, την οποία περιγράφει στα κείμενά του. Σε κάποιους προφανώς αυτό λειτούργησε, εξού και η Ακαδημία έγινε μια ανθεκτική σχολή φιλοσοφίας· σε κάποιους ίσως να μη λειτούργησε και να απομακρύνθηκαν μετά από μια πρώτη μαθητεία στον Πλάτωνα. Αλλά αυτό δυστυχώς δεν μπορούμε να το αποκαταστήσουμε· δεν έχουμε τα μέσα, ούτε τις μαρτυρίες να καταλάβουμε πόσο σημαντική ήταν η προφορική διδασκαλία του Πλάτωνα. Υπάρχει μια θεωρία, με την οποία ίσως κλείσουμε αυτά τα μαθήματα, ότι ο Πλάτων στην προφορική του διδασκαλία δίδασκε άλλα πράγματα απ' αυτά που έγραφε – που είναι μια γοητευτική θεωρία, έχει μια βάση κατά τη γνώμη μου· κυρίως αντλούμε από τον Αριστοτέλη τα

στοιχεία, που τον είχε δάσκαλο, και ίσως μας δώσει κάποια στοιχεία όταν φτάσουμε να έχουμε τα μέσα στα χέρια μας για να τα αποκωδικοποιήσουμε.

Πριν φτάσουμε όμως σ' αυτό, ας σκεφτούμε με βάση το κείμενο –ας το πάρουμε το κείμενο κατά λέξη– τι θα μπορούσε να γράψει ο Πλάτων έχοντας αυτές τις αντιλήψεις για τη φιλοσοφία. Αν πίστευε δηλαδή ότι η φιλοσοφία μεταδίδεται κυρίως προφορικά στις κατάλληλες ψυχές με την κατάλληλη μέθοδο και από την άλλη χρειάζεται και η γραφή, τι είδος γραπτών θα έφερνε πιο κοντά τη γραφή με την προφορικότητα; Αν έγραφε έναν δογματικό λόγο σαν το *Ποίημα* του Παρμενίδη για παράδειγμα ή, ξέρω και γω, μια πραγματεία του Δημόκριτου (που δεν σώθηκε, αλλά ξέρουμε περίπου τη θεματολογία της) ή ένα κείμενο σαν του Αριστοτέλη από αυτά που σώθηκαν μετά, θα 'ταν πολύ μακριά από αυτό που πίστευε ο ίδιος ότι είναι η πραγματική φιλοσοφία· εκεί έχεις έναν γνώστη μεν, ο οποίος με εντελώς αποφαντικό τόνο ότι ξέρει την αλήθεια και την αποκαλύπτει, μιλάει κι όποιος θέλει το ακούει, όποιος θέλει δεν το ακούει, το κείμενο δεν ανθίσταται στις κακές κριτικές, δεν αλλάζει κ.ο.κ., είναι παγιωμένο δηλαδή, άκαμπτο. Ο πλατωνικός όμως διάλογος, δηλαδή το είδος της γραφής που τελικά επιλέγει ο Πλάτων, δεν έχει αυτά τα στοιχεία. Εκεί ακαμψία δεν υπάρχει, εξού και χρόνια τώρα, αιώνες τώρα, συζητάμε και διαφωνούμε αν για παράδειγμα στον *Πρωταγόρα* το δίκιο το 'χει ο Σωκράτης ή ο Πρωταγόρας. Περίπου αυτό που σας έλεγα ότι γίνεται στην τραγωδία με τον Κρέοντα και την Αντιγόνη, που ακόμα δεν νομίζω κανένας σοβαρός άνθρωπος θα έλεγε ότι όλο το δίκιο είναι από τη μια μεριά ή όλο από την άλλη· το ίδιο σε έναν καλοφτιαγμένο πλατωνικό διάλογο δεν ξέρεις ποτέ αν το επιχείρημα του ενός είναι καλύτερο απ' του άλλου ή κι όταν ξέρεις, βλέπεις πλεονεκτήματα και στο αντίθετο επιχείρημα. Και αν σκεφτεί κανένας ότι αυτά τα έγραψε ο ίδιος ο Πλάτων όχι επειδή του ξέφυγαν, επίτηδες εμφάνισε ισοσθενή τα επιχειρήματα του Πρωταγόρα και του Σωκράτη. Αν ήθελε να δώσει απλώς τη νίκη στον Σωκράτη, ο οποίος τυπικά κερδίζει πάντα τη μάχη, δηλαδή αυτός φεύγει χαρούμενος, θα έγραφε αλλιώς τον διάλογο· το γεγονός ότι τον γράφει με έναν τρόπο που σε προβληματίζει εσένα για το ποιο είναι το σωστό, δείχνει ότι καταφέρνει και αναπτύσσει έναν διάλογο με τον αναγνώστη των γραπτών του· δηλαδή, αν θέλετε, βάζει τον αναγνώστη μέσα στο κείμενο, έτσι ώστε να πάρει θέση· και του δημιουργεί και την αμφιβολία αν μία ανάγνωση οδηγεί σε αυτό το συμπέρασμα, η δεύτερη ανάγνωση μπορεί να οδηγεί στο άλλο – να δω μία κρυφή πλευρά που την έχασα στο πρώτο.

Αυτός ο γραπτός λόγος θα έλεγα ότι είναι ο λιγότερο απομακρυσμένος από τον προφορικό. Αν δηλαδή όντως ο Πλάτωνας πίστευε ότι αυτό που έχει σημασία είναι η γονιμοποίηση της ψυχής – με το γραπτό κείμενο πια πιας στον αναγνώστη όχι στον μαθητή,

δεν ξέρεις ποιος θα το διαβάσει, αλλά δυνάμει θα ήθελες ο αναγνώστης να είναι μαθητής σου. Ο αναγνώστης λοιπόν, αν κινητοποιείται από αυτό το είδος της γραφής, έτσι ώστε ο ίδιος να μπει σε αυτή τη διαδικασία της παραγωγής καινούριου λόγου, τότε το κείμενο είναι πετυχημένο. Άρα θα 'λεγα ότι ο διάλογος ο φιλοσοφικός έχει τα λιγότερα μειονεκτήματα που έχει εξ ορισμού ο γραπτός λόγος. Είναι μεν γραπτός λόγος, δεν μπορεί να υποκαταστήσει τον ζωντανό, αλλά τουλάχιστον είναι έτσι δοσμένος ώστε να διατηρεί έντονα στοιχεία προφορικότητας, ευκαμψίας, άμυνας, πολυμορφίας, που δεν τα 'χει ο τυπικά φιλοσοφικός –αυτός ο λόγος που καθιερώθηκε έκτοτε, μετά τον Αριστοτέλη δηλαδή, ότι ο φιλόσοφος γράφει συνεχή πεζό λόγο, μια φιλοσοφική πραγματεία–, ο διάλογος είναι άλλο πράγμα. Ίσως λοιπόν εκεί είναι η απάντηση και θα 'λεγα ότι δεν είναι τυπική απάντηση, δείχνει κάτι για τη φιλοσοφία του Πλάτωνα.

Η φιλοσοφία του Πλάτωνα, κατά τη γνώμη μου, εξ ορισμού δεν είναι ποτέ παγιωμένη. Ο Πλάτων δεν πίστευε στην οριστική λύση των προβλημάτων· πίστευε ότι μία λύση μπορεί να 'ναι πολύμορφη, να 'χει πολλές διαστάσεις, εξού κι όπως θα διαπιστώσουμε στη συνέχεια των μαθημάτων, ας πούμε για το κυρίαρχο μέρος της φιλοσοφίας –αυτό που όλοι λένε ότι είναι ο πυρήνας της φιλοσοφίας του Πλάτωνα, η θεωρία των Ιδεών– δεν υπάρχει ούτε ένας διάλογος που να 'ναι αφιερωμένος στη θεωρία των Ιδεών. Ο δε όρος "θεωρία των Ιδεών" είναι λανθασμένος, διότι ο Πλάτων πουθενά δεν εκθέτει ένα σύστημα –όπως φανταζόμαστε τη φιλοσοφική θεωρία– που να ξεκινάει από την αρχή και να πηγαίνει στο τέλος, που μας εκθέτει τι είναι οι Ιδέες και πώς λειτουργούν. Δεν το κάνει επειδή δεν ξέρει την απάντηση ή επειδή δεν θέλει να τη δώσει, επειδή θέλει να την κρύψει· είναι γιατί δεν πιστεύει ότι μπορεί να παγιωθεί με έναν τρόπο που να είναι οριστικός. Τι θέλω να πω; Με δυο λόγια είναι στον αντίποδα η φιλοσοφία του Πλάτωνα από αυτό που έχουμε μάθει να θεωρούμε "συστηματική φιλοσοφία", με τη νεότερη έννοια της λέξης όπως εκφράζεται ας πούμε στον γερμανικό ιδεαλισμό: στον Ιμμάνουελ Καντ / Immanuel Kant, στον Γκέοργκ Βίλχελμ Φρήντριχ Χέγκελ / Georg Wilhelm Friedrich Hegel, όπου υπάρχουν απαντήσεις για τα πάντα· ο Πλάτων δεν ήθελε... ίσως να μην πίστευε ότι υπάρχουν απαντήσεις, ίσως να πίστευε ότι οι απαντήσεις παίρνουν διάφορα ενδύματα. Τέτοιες λοιπόν νύξεις μάς έδωσε, κάνοντας το κείμενό του ζωντανό, αν θέλετε εις βάρος των λύσεων των απλών που περιμένεις για να λύσεις τα προβλήματα της ζωής σου· δεν θα τα λύσεις διαβάζοντας τον Πλάτωνα, αλλά τουλάχιστον θα προβληματιστείς και ίσως καταφέρεις και συ να παραγάγεις αντίστοιχα ερωτήματα.

V2.2.1 Το γραπτό έργο του Πλάτωνα. [9']

https://youtu.be/ESRN-Fhh_Sg

||||| απομαγνητοφώνηση | **fkalogeropoulou** + αντιπαραβολή | **sofiarizoPOULOU**

Ας δούμε λοιπόν τώρα στη συνέχεια το σύνολο των πλατωνικών γραπτών. Στον πίνακα που και εσείς μπορείτε να δείτε έχουμε καταγράψει την ολότητα των σωζόμενων διαλόγων και έργων του Πλάτωνα. Λέω και έργων διότι η συντριπτική πλειοψηφία των έργων του είναι διάλογοι, αλλά υπάρχουν και κάποια οριακά κείμενα όπως η *Απολογία Σωκράτη* που θα τη δείτε πρώτη σε αυτό τον πίνακα, που είναι ένας μονόλογος – υποτιθέμενη απολογία, προφορική υποτίθεται απολογία του Σωκράτη στο δικαστήριο. Ή υπάρχουν και κάποιες επιστολές, η γνησιότητα των οποίων αμφισβητείται. Για μία όμως τουλάχιστον από αυτές –κι είναι σημαντική επιστολή, τη λεγόμενη έβδομη επιστολή– οι περισσότεροι μελετητές θα έλεγαν ότι μάλλον είναι γνήσια και άρα μπορούμε να την επικαλεστούμε –και ήδη το έχουμε κάνει– ως πηγή για πληροφορίες κυρίως για τη ζωή του Πλάτωνα, αν και περιέχει και μια σημαντική φιλοσοφική παρέκβαση, η οποία αξίζει να μελετηθεί. Όπως βλέπετε, τα έργα έχουν δοθεί με τον τίτλο τους, ο οποίος καθιερώθηκε. Σας ανέφερα ήδη το γεγονός ότι ο Αριστοτέλης, που είναι μόλις μια γενιά μετά τον Πλάτωνα αναφέρει κάποια έργα του Πλάτωνα με τον τίτλο που έχουμε και εμείς σήμερα – τον *Φαίδωνα*, ας πούμε, και την *Πολιτεία* ή τον *Τίμαιο*–, μάλλον μας δείχνει ότι κατά κάποιο τρόπο που δεν τον ξέρουμε ακριβώς ο Πλάτων είχε δημοσιεύσει τα γραπτά του, τους διαλόγους του. Και είχε δώσει ο ίδιος αυτό τον τίτλο για να τον υιοθετεί και ο Αριστοτέλης.

Στον πίνακα [παράρτημα 1] θα δείτε και έναν υπότιτλο σε κάθε διάλογο· αυτός δεν είναι του Πλάτωνα. Είναι “Περί... κάτι” ας πούμε *Αλκιβιάδης*, είναι ή *Περί φύσεως ανθρώπου*. Ο διάλογος δηλαδή με τον τίτλο “Αλκιβιάδης” περιέχει αναπτύξεις που σχετίζονται με τη φύση του ανθρώπου. Αυτοί οι υπότιτλοι δόθηκαν από τους μεταγενέστερους εκδότες –από τους αρχαίους εκδότες του Πλάτωνα και ως ένα βαθμό δίνουνε –όσο μπορεί κανείς να το δώσει, γιατί πολλοί διάλογοι του Πλάτωνα είναι πολύ πολύπλοκοι– το κύριο νόημα κάθε διαλόγου. Οπότε τους κρατήσαμε –τους κράτησα και σας τους δίνω έτσι– διότι βοηθούν στην κατανόηση του εύρους της πλατωνικής φιλοσοφίας.

Εδώ λοιπόν περιέχονται περίπου τριάντα κείμενα και –όπως σας είπα– είναι σίγουρα όλοι οι διάλογοι που έγραψε ο Πλάτων. Κάποιοι, όπως ο *Ιππίας ελάττων* ή κείμενα που δεν αναφέρονται σε αυτόν τον κατάλογο θεωρούνται νόθα, δηλαδή κείμενα τα οποία έχουν πλατωνικό περίβλημα γράφονται περίπου με τον τρόπο του Πλάτωνα– αλλά τα οποία οι

φιλόλογοι τα κατατάσσουν σε ψευδεπίγραφα κείμενα· γράφτηκαν από άλλους δηλαδή μιμούμενοι το ύφος του Πλάτωνα σε μια προσπάθεια πολύ συνηθισμένη στην αρχαία παράδοση να διευρυνθεί το έργο ενός συγγραφέα ο οποίος για κάποιο λόγο ήταν δημοφιλής.

Αυτά λοιπόν τα τριάντα περίπου κείμενα, τα οποία δεν είναι ομοιόμορφα ως προς το περιεχόμενό τους, τα κατατάσσουμε σε τρεις βασικές περιόδους. Τα κριτήρια θα σας τα αναπτύξω αμέσως μετά. Ισχυριζόμαστε λοιπόν ότι υπάρχει μια πρώιμη συγγραφική περίοδος του Πλάτωνα, που καλύπτει ίσως τα δεκαπέντε πρώτα χρόνια της συγγραφικής του δραστηριότητας, όπου όντας επηρεασμένος αρκετά από τον Σωκράτη αναφέρεται και γράφει για θέματα που είχαν απασχολήσει και τον Σωκράτη με τον τρόπο περίπου που θα τα έθιγε μεθοδολογικά ο Σωκράτης.

Υπάρχουν στη συνέχεια τα κείμενα που εντάσσονται στη μέση περίοδο του Πλάτωνα. Είναι τα πιο γνωστά πλατωνικά κείμενα και ίσως τα πιο καλογραμμένα. Αυτά μπορούμε να τα αναφέρουμε. Είναι κατά βάση:

- Ο *Φαίδων*, ένας διάλογος περί αθανασίας της ψυχής που περιγράφει ταυτοχρόνως και τις τελευταίες ώρες του Σωκράτη.

- Η *Πολιτεία*, που είναι το πιο φιλόδοξο έργο του Πλάτωνα. Τυπικό της θέμα είναι η δικαιοσύνη αλλά στην ουσία δεν υπάρχει πλευρά της πλατωνικής φιλοσοφίας η οποία να μη θίγεται ή να μην αναπτύσσεται ως ένα βαθμό στην *Πολιτεία*. Και σαφώς δεν είναι εύκολο να πει κανένας τι περιέχει αυτός ο πολύ μεγάλος διάλογος. Περιέχει σχεδόν όλα τα κύρια σημεία της πλατωνικής φιλοσοφίας.

- Και το *Συμπόσιο* επίσης, που κατά μία προσέγγιση είναι το πιο όμορφο πλατωνικό κείμενο, το πιο καλογραμμένο. Το θέμα του *Συμποσίου* περιγράφει ένα συμπόσιο που υποτίθεται πως έγινε μετά από μία νίκη του τραγικού ποιητή Αγάθωνα που ανήκε στον κύκλο του Σωκράτη, οπότε μαζεύει τους φίλους του στο σπίτι του για να γιορτάσουν τη νίκη. Και όπως ίσως συνήθιζαν οι αρχαίοι –ή τουλάχιστον οι φιλόσοφοι όταν βρίσκονταν, οι διανοούμενοι όταν βρίσκονταν– μαζί σε κάποιο συμπόσιο, τίθεται και ένα θέμα συζήτησης, και το θέμα αυτό είναι ο έρωτας. Και οι έξι παρευρισκόμενοι στο συμπόσιο αναπτύσσουν με τη σειρά τους ο καθένας τη δικιά τους προσέγγιση περί έρωτα. Η θέση που αναπτύσσει (ο λόγος που εκφέρει) ο Σωκράτης στο *Συμπόσιο* θεωρείται ότι είναι η πλατωνική άποψη περί έρωτος και είναι ένα από τα διεισδυτικότερα κείμενα που έχουμε από τον Πλάτωνα, στο οποίο θα αναφερθούμε όταν μιλήσουμε για τον ρόλο του έρωτα στη φιλοσοφία.

Και υπάρχει και μια τρίτη λοιπόν περίοδος, τελική περίοδος, γεροντική θα έλεγε κανένας· αφορά τη συγγραφική του δραστηριότητα τα τελευταία χρόνια της ζωής του, όπου έχουμε

τους πιο δύσκολους διαλόγους: είναι οι πέντε (ή οι έξι) που αναφέρονται στην τελευταία κατηγορία. Δηλαδή, ο Σοφιστής, ο Πολιτικός, ο Τίμαιος –που συνεχίζεται από τον Κριτία που έμεινε ημιτελής– ο Φίληβος και οι Νόμοι. Αυτοί οι πέντε (ή έξι αν βάλουμε και τον Κριτία) διάλογοι είναι (λέω) πιο δύσκολοι γιατί ο Πλάτων κατά κάποιον τρόπο απομακρύνεται εντελώς από το σωκρατικό του πρότυπο, συζητά σ' αυτούς τους διαλόγους, γράφει σ' αυτούς τους διαλόγους, όπως φανταζόμαστε ότι θα δίδασκε στην Ακαδημία σε ένα κοινό προικισμένων μαθητών. Συνήθως δηλαδή σε αυτούς τους διαλόγους κάποιος κύριος ομιλητής –στον Φίληβο ο Σωκράτης, στους υπόλοιπους κάποιος άλλος πρωταγωνιστής– συζητάει με έναν νέο και ελπιδοφόρο φιλόσοφο και συζητάνε για θέματα που είχαν απασχολήσει τον Πλάτωνα στη μέση περίοδο. Πολλές φορές συζητάνε ας πούμε για τη θεωρία των Ιδεών. Και βλέπουμε αυτό το αξιοπερίεργο, αλλά όχι σπάνιο στην ιστορία της φιλοσοφίας φαινόμενο, ο ίδιος συγγραφέας να θέτει υπό αμφισβήτηση και κριτική το παλαιότερό του έργο· γι' αυτό πολλές φορές αυτούς τους διαλόγους τους ονομάζουμε και “κριτικούς”. Δεν κρίνει γενικώς ο Πλάτων σ' αυτούς τους διαλόγους ενώ στους άλλους δεν κρίνει, σε όλους είναι κριτικό το πνεύμα του· εδώ υπονοούμε ότι κρίνει τον ίδιο τον Πλάτωνα. Ο Πλάτων κρίνει τον Πλάτωνα –τον παλαιότερο Πλάτωνα– και προχωράει τη θεωρία του προς κάποιες κατευθύνσεις που δεν είχε συλλάβει στο πρώιμο και στο μέσο έργο του.

Αν τα βάλετε όλα αυτά μαζί, συνιστούν ένα ευρύ έργο – ευρύ ακόμα και με τα σημερινά δεδομένα. Σκεφθείτε δηλαδή μια βιβλιοθήκη που θα περιέχει τους τριάντα αυτούς διαλόγους, σε σημερινές σελίδες πιθανόν να είναι πάνω από δυο χιλιάδες σελίδες – το λέω λίγο προσεγγιστικά. Αυτό σημαίνει ότι ο Πλάτων ήταν ένας από τους συγγραφείς που και με τα σημερινά δεδομένα έγραψε πολύ.

V2.2.2 Η εξέλιξη της σκέψης και της γραφής του Πλάτωνα. [11']

https://youtu.be/--P8xv7J_hl

||||| απομαγνητοφώνηση | skorpina + αντιπαραβολή | Asimonia

Ήδη αναφέρθηκα σε τρεις περιόδους της συγγραφικής δραστηριότητας του Πλάτωνα, τη στιγμή που [με] άλλη αφορμή σας έχω πει ότι δεν ξέρουμε πότε ακριβώς εκδίδεται ο κάθε διάλογος, στηριζόμαστε δηλαδή σε κάποιες εικασίες. Το μόνο στοιχείο που έχουμε, που είναι σχετικά σίγουρο (είναι από αξιόπιστη πηγή), είναι ότι οι *Νόμοι* είναι μάλλον το τελευταίο έργο του Πλάτωνα. Λέγεται, από πηγές κοντά στον Πλάτωνα αντλούμε την πληροφορία, ότι δεν πρόλαβε να το τελειώσει με τον τρόπο τουλάχιστον που θα ήθελε. Άρα πώς βγάζουμε το συμπέρασμα, ενώ ξέρουμε μόνο για ένα έργο ότι έρχεται στο τέλος –όταν λέω τελευταίο: γύρω στο 347 π.Χ., που πεθαίνει ο Πλάτων–, πώς ξέρουμε πώς κατανέμονται χρονολογικά τα υπόλοιπα κείμενα του Πλάτωνα;

Είναι ενδιαφέρον ότι στην αρχαιότητα δεν απασχόλησε τους πολλούς μελετητές – και οπαδούς του Πλάτωνα, γιατί η πλατωνική σχολή πάντα είχε οπαδούς, η πλατωνική Ακαδημία είναι ίσως μία τουλάχιστον απ' τις πιο ανθεκτικές φιλοσοφικές σχολές της αρχαιότητας. Παρότι λοιπόν ο Πλάτωνας είχε πολλούς οπαδούς, οι οπαδοί αυτοί και οι αναγνώστες δεν αισθάνθηκαν την ανάγκη να κατατάξουν τα έργα κατά χρονολογική σειρά. Αντιθέτως για μας, ειδικά τον 20ό και τον 21ο αιώνα μ.Χ., είναι περίπου αυτονόητο δεδομένο. Μιλάμε, δηλαδή, με φοβερή άνεση, χωρίς να έχουμε ανάγκη να το αποδείξουμε, ότι η *Απολογία* ας πούμε ή ο *Κρίτων* είναι πρώιμοι πλατωνικοί διάλογοι και προσπαθούμε να βρούμε τα χαρακτηριστικά τους. Αυτή η ιδέα, ότι θα πρέπει να προσεγγίζουμε τον Πλάτωνα μέσα απ' την εξέλιξη της σκέψης του όπως φαίνεται στα γραπτά του, είναι μια ιδέα που ξεκίνησε από γερμανούς φιλολόγους του 19ου αιώνα μ.Χ. και έκτοτε καθιερώθηκε. Γιατί καθιερώθηκε; Γιατί ψυχολογικά μας βρήκε έτοιμους.

Σκεφτείτε ένα συγγραφικό έργο που εκτείνεται σε πενήντα τουλάχιστον χρόνια. Αν ο Πλάτων άρχισε να γράφει –όπως υποθέτουμε– μετά τον θάνατο του Σωκράτη, αμέσως μετά τον θάνατο του Σωκράτη, και συνέχισε να γράφει μέχρι το 347 π.Χ., αυτό σημαίνει ότι πάνω από πενήντα χρόνια συνέθετε κείμενα και, κατά κάποιο τρόπο, τα εξέδιδε. Δεν είναι λογικό η σκέψη του να εξελίσσεται στα πενήντα αυτά χρόνια; Ίδια άποψη, ίδιες θέσεις, έχει ένας νεαρός σωκρατικός φιλόσοφος που είναι εικοσιπέντε χρονών, και ίδια άποψη θα 'χει –αφού θα 'χει ιδρύσει τη σχολή του, αφού έχει δεχτεί την επίδραση σημαντικών μαθητών– μετά από πενήντα χρόνια; δεν είναι λογικό, αλλά αυτό δεν φτάνει.

Το πιο σημαντικό είναι ότι ο Πλάτων στα έργα του δεν εκφράζει ενιαίες απόψεις. Επομένως “τον ερμηνευτή” –όπως εμείς σήμερα– που προσπαθεί να βάλει κάποια τάξη σε αυτό το χαώδες έργο και προσπαθεί να βρει σταθερές θέσεις του Πλάτωνα, θέσεις που χαρακτηρίζουν το έργο του απ’ την αρχή ως το τέλος, τον δυσκολεύει φοβερά η διαφορά που βλέπει ανάμεσα στις απόψεις που εκφράζει ο Σωκράτης σε έναν διάλογο και σε έναν άλλον, ακόμα πολλές φορές και στην εξέλιξη του ίδιου του διαλόγου. Αν δεν δεχτούμε λοιπόν ότι αυτό είναι ένα συγγραφικό τέχνασμα του Πλάτωνα, είναι πολύ πιο λογικό να σκεφτούμε ότι αλλιώς γράφει σ’ ένα θέμα σαν την ηδονή ας πούμε, που τον απασχολεί από την αρχή μέχρι το τέλος του έργου του, αλλιώς γράφει στα τριάντα του και αλλιώς γράφει στα ογδόντα του. Και, όντως βλέπουμε ότι σ’ ένα γεροντικό έργο όπως ο *Φίληβος*, που ασχολείται ακριβώς με την ηδονή, έχει μια πολύ θετικότερη και ανεκτικότερη στάση απέναντι στις ηδονές, σε σχέση ας πούμε με τον *Γοργία*, που θεωρούμε ότι είναι πρώιμο έργο, όπου είναι πάρα πολύ απορριπτικός προς κάθε είδους ηδονισμό – με την καλή ή την κακή έννοια. Άρα, ή θα πρέπει να πούμε ότι ο Πλάτων σε ένα κρίσιμο θέμα έχει δύο απόψεις αντιφατικές μεταξύ τους –που δεν είναι και πολύ λογικό για έναν φιλόσοφο είναι μειονέκτημα μεγάλο– ή φαίνεται πιο λογικό να σκεφτεί κανείς ότι άλλαξε άποψη στην πορεία του χρόνου και εκεί που ήτανε ας πούμε *σκληρά ορθολογιστής* (υπέρ της φρονήσεως και όχι της ηδονής), “έβαλε νερό στο κρασί του” όπως λέμε πολλές φορές και έγινε πιο ανεκτικός προς τις ευχαριστήσεις του βίου, προς τις ηδονές του βίου

Το ίδιο θα δει κανένας αν κοιτάξει τον τρόπο που αντιμετωπίζει τη φύση ο Πλάτων. Στους πρώιμους διαλόγους έχει απόλυτη καχυποψία απέναντι στις αισθήσεις, άρα και προς τον φυσικό κόσμο που συλλαμβάνεται μέσα απ’ τις αισθήσεις, ενώ στον *Τίμαιο*, έναν βαθυστόχαστο ώριμο διάλογό του, σ’ αυτόν τον διάλογο μας δίνει μία κοσμολογία και μία φυσική, η οποία ίσως –παραδόξως για τον Πλάτωνα φαντάζομαι, άλλο θα περίμενε– ήταν το έργο που του διασφάλισε τη μεγαλύτερη δημοτικότητα στον Μεσαίωνα, στην Αναγέννηση, δηλαδή στους επόμενους αιώνες. Και για πολλούς ο Πλάτωνας είναι ένας φυσικός φιλόσοφος, πράγμα που αν διαβάσει κανείς τον *Φαίδωνα* ή την *Πολιτεία* θα φανεί εντελώς αντιφατικό. Είναι δυνατόν ο Πλάτων να ενδιαφερθεί σοβαρά για τη φύση και να συγγράψει μια ανθεκτική φυσική και κοσμολογία; Και όμως έγινε.

Άρα, λοιπόν, όταν προτάθηκε αυτή η ιδέα, λειτούργησε πάρα πολύ ευεργετικά στην ερμηνεία του Πλάτωνα· παρότι ακόμα έχει κάποιες αμφισβητήσεις νομίζω ότι έχει πλήρως καθιερωθεί και πραγματικά μας βοηθάει για να προσεγγίσουμε αυτό το πολυδαίδαλο έργο. Μάλιστα αυτή η θεωρία επιβεβαιώθηκε κατά κάποιο τρόπο τα τελευταία χρόνια (όταν λέω τελευταία χρόνια: τα τελευταία πενήντα χρόνια ας πούμε), από την εφαρμογή μεθόδων

γλωσσικής ανάλυσης που βοηθήθηκαν πολύ απ' τους υπολογιστές. Πήραμε δηλαδή τα κείμενα του Πλάτωνα, πήραν οι φιλόλογοι τα κείμενα του Πλάτωνα και τα υπέβαλαν σε μια εξαντλητική γλωσσική ανάλυση. Όταν λέω γλωσσική ανάλυση δεν εννοώ τον τρόπο: αν έχει ωραίο ή άσχημο ή καλό τρόπο ή καλλιεπή τρόπο έκφρασης ο Πλάτων, δεν είναι εκεί το πρόβλημα. Η υπόθεση εργασίας είναι ότι κάποιος που γράφει επί πενήντα χρόνια, αλλιώς γράφει όταν ξεκινάει να γράφει και αλλιώς γράφει όταν τελειώνει να γράφει. Τι εννοώ; Σκεφτείτε ότι σήμερα βρισκόμαστε στο 2018 μ.Χ., πριν από 50 χρόνια θα 'μασταν στο 1968 μ.Χ. Αν ανοίξετε τις εφημερίδες της εποχής του '68 μ.Χ. –μόλις θα 'χαμε μπει στη δικτατορία–, θα διαβάσετε μια γλώσσα ελληνική η οποία δεν μιλιέται πλέον. Αν ανοίξετε ένα βιβλίο που εκδόθηκε το 1968 μ.Χ., θα δείτε ότι είναι γραμμένο εντελώς διαφορετικά από τον τρόπο που γράφουμε σήμερα. Το ίδιο λογικό είναι να έγινε και με την αττική γλώσσα. Επομένως ψάξανε στοιχεία της γλώσσας που δεν έχουνε ισχυρό νόημα: πώς απαντάει ένας, ας πούμε, συνομιλητής στον Σωκράτη όταν συμφωνεί πλήρως μαζί του· θα πει “ναι, βέβαια”, ή θα πει “οπωσδήποτε”, ή θα πει “σίγουρα”. Αυτό θεώρησαν ότι εξελίσσεται μέσα στα κείμενα του Πλάτωνα, και η υπόθεση που ψάξανε να βρουνε πόσο επιβεβαιώνεται ή όχι είναι: εφόσον οι *Νόμοι* είναι το τελευταίο έργο του Πλάτωνα, όποιο έργο έχει γλώσσα πιο κοντινή στους *Νόμους* δεν θα 'ταν λογικό να υποθέσουμε ότι είναι και αυτό ύστερο, εφόσον οι *Νόμοι* είναι το τελευταίο έργο;

Αυτή χοντρικά είναι η υπόθεση εργασίας, ίσως την απλοποιώ λίγο. Το ενδιαφέρον είναι ότι τα πορίσματά της, βάζοντας πολλές παραμέτρους υπό εξέταση, περίπου συμφωνούν με τον πίνακα [παράρτημα 1] που σας έδωσα, ο οποίος έχει φτιαχτεί όχι με τέτοια κριτήρια, αλλά με νοηματικά κριτήρια. Ο πίνακας αυτός έχει φτιαχτεί θεωρώντας –ανεξάρτητα απ' τη γλώσσα, ακόμα κι αν διαβάζεις από μετάφραση τον Πλάτωνα και όχι απ' το πρωτότυπο– ότι εξελίσσεται το περιεχόμενο αυτών των κειμένων, εξελίσσονται οι απόψεις που εκφράζει ο Πλάτωνας σ' αυτά τα κείμενα.

Αν λοιπόν σ' αυτή την ερμηνεία, σ' αυτήν την κατάταξη, έχουμε την επιβεβαίωση ενός εξωτερικού παράγοντα που είναι η γλώσσα, τότε πάμε καλά. Νομίζω λοιπόν και θα το χρησιμοποιήσουμε –ήδη εμμέσως το έχουμε χρησιμοποιήσει σ' αυτά τα μαθήματα– σαν εργαλείο, σαν μια σταθερά, ότι δεν έχουμε μια ενιαία θέση άποψης, έκφρασης, συνοχής, στην πλατωνική φιλοσοφία, αλλά ότι έχουμε στάδια ανάπτυξης της σκέψης του Πλάτωνα.

Μ' αυτή τη λογική, και συνοψίζοντας, θα 'λεγα ότι οι μεν πρώιμοι διάλογοι έχουν άμεση σχέση με τον Σωκράτη, ο διάλογος είναι πάρα πολύ έντονος, καταλήγουν συνήθως σε απορία, όπως κι ο Σωκράτης κατέληγε στο ότι δεν γνωρίζει την τελική αλήθεια ενός θέματος, είναι λοιπόν απορητικοί διάλογοι· κυρίαρχο πρόσωπο είναι σαφέστατα ο Σωκράτης, η

θεματολογία τους είναι ηθική και πολιτική σχεδόν αποκλειστικά – ακριβώς τα θέματα που απασχόλησαν και τον ιστορικό Σωκράτη.

Ενώ η δεύτερη φάση: δεν έχουμε πια αντιδικία, έλεγχο, διαμάχη, ανάμεσα στον Σωκράτη και σε κάποιον συνομιλητή, αλλά περισσότερο μια συνεργασία. Ο Πλάτων εκεί, μέσω του Σωκράτη, αναπτύσσει απόψεις, εκεί αναπτύσσεται η θεωρία των Ιδεών (στους μέσους διαλόγους), εκεί αναπτύσσεται η θέση ότι η ψυχή είναι αθάνατη, ότι η γνώση είναι ανάμνηση, ότι ζούμε και άλλες ζωές μετά τον θάνατό μας, εκεί συλλαμβάνεται και αναπτύσσεται η έννοια του “πλατωνικού έρωτα”. Δηλαδή όλα τα στοιχεία που θεωρούμε πολύ σημαντικά για να καταλάβουμε τον Πλάτωνα, αναπτύσσονται σ’ αυτούς τους διαλόγους.

Τέλος στην τρίτη κατηγορία έγινε ήδη αυτό που ανέφερα, έχουμε προσπάθεια του Πλάτωνα να θέσει υπό έλεγχο, υπό κριτική, τις ίδιες τις δικές του απόψεις.

V2.2.3 Πώς να διαβάζουμε τον Πλάτωνα. [10']

<https://youtu.be/bg4zEsY3zYs>

||||| απομαγνητοφώνηση | Diamant & constant + αντισπαραβολή | SOFIARIZOPOULOU

Μετά απ' όλα αυτά, και δεν είναι και λίγα όσα είπαμε για τον τρόπο γραφής του Πλάτωνα, για τα έργα του τα γραπτά, για την κατάταξη τη χρονολογική των διαλόγων, θα μπορούσε να σκεφτεί κανείς αν αξίζει να θέσουμε το ερώτημα: υπάρχει μια μέθοδος ή μία σωστή μέθοδος για να προσεγγίσουμε το πλατωνικό έργο; Σαν αναγνώστες πια, δεν μιλάω για τον μελετητή. Πώς να διαβάσουμε τον Πλάτωνα; Από πού να αρχίσουμε και πού να τελειώσουμε; Πώς να προσεγγίσουμε αυτό το έργο;

Γενικά, απόλυτες συμβουλές που διεκδικούν εγκυρότητα όταν πρόκειται να προσεγγίσουμε ένα πολύπλοκο σύστημα σκέψης, δεν υπάρχουν. Εδώ εμπλέκεται και η προσωπικότητα και οι γνώσεις και το ενδιαφέρον του αναγνώστη. Οπότε, ό,τι πούμε ας τα δει κανένας με μία επιείκεια. Περισσότερο γίνεται για να διευκολύνουμε κάποιους, ίσως, παρότι άλλοι θα βρουν τη δικιά τους δίοδο και πιθανόν να 'ναι πιο αποτελεσματική.

Ο Πλάτων, λοιπόν, γράφει ένα έργο που δεν είναι δύσκολο σε πρώτη προσέγγιση, δηλαδή η αίσθησή σου όταν διαβάζεις ένα πλατωνικό κείμενο, είναι ότι κάτι καταλαβαίνεις, ότι μπαίνεις δηλαδή στο νόημα και ίσως συνειδητά γι' αυτό ο Πλάτων δεν χρησιμοποιεί ποτέ ορολογία φιλοσοφική. Εδώ, η αντίθεση με τον Αριστοτέλη είναι πάρα πολύ χαρακτηριστική. Ο Αριστοτέλης αισθάνεται ότι δεν μπορεί να εκφραστεί με σαφήνεια με την καθημερινή αρχαία ελληνική γλώσσα και γι' αυτό είναι ένας φιλόσοφος που πλάθει συνεχώς δική του ορολογία, ακόμα και εντελώς καινούριες λέξεις ή εκφράσεις, που έκτοτε βέβαια έχουν καθιερωθεί στο λεξιλόγιο της φιλοσοφίας. Και ο Πλάτων χρειάζεται τέτοιες λέξεις και έννοιες, τις παίρνει όμως από την καθημερινή γλώσσα. Ανέφερα το παράδειγμα της διαλεκτικής, η οποία γίνεται ένας φιλοσοφικός όρος ακόμα και στο πλατωνικό έργο, ενώ είναι μια λέξη που πιθανόν δεν είχε κανείς ως τότε χρησιμοποιήσει, αλλά είναι εμφανές ότι προέρχεται από ένα ρήμα της καθημερινής γλώσσας, το 'διαλέγομαι', το οποίο όλοι χρησιμοποιούσαν και όλοι καταλάβαιναν τι σημαίνει.

Έτσι δουλεύει ο Πλάτων, θα μιλήσουμε πάλι με παρόμοιο τρόπο όταν μιλήσουμε για την εισαγωγή του όρου, του περίφημου όρου 'Ιδέα' (στον Πλάτωνα), οι περίφημες πλατωνικές ιδέες και θα δούμε ότι κι εκεί, η λέξη 'ιδέα' δεν είναι καινούρια λέξη, είναι μια λέξη που υπήρχε στην καθημερινή γλώσσα των αρχαίων. Άρα ο Πλάτων δεν κοιτάει να δυσκολέψει τον αναγνώστη.

Από την άλλη, είδαμε ότι τα κείμενά του είναι σαν θεατρικά κείμενα. Δηλαδή έχουνε πλοκή κατά κάποιο τρόπο –αρχή, εισαγωγή, μέση και τέλος–, δεν παραπέμπουν σε άλλα κείμενα· όπως στο θέατρο, δεν έχεις τρόπο ως θεατρικός συγγραφέας να βάλεις υποσημείωση και να αναφέρεις τις πηγές σου ας πούμε. Πράγμα, που ένας φιλόσοφος κανονικά το κάνει. Αν ανοίξετε ένα φιλοσοφικό βιβλίο θα δείτε δεκάδες παραπομπές πολλές φορές και μέσα στο κείμενο. Ο Αριστοτέλης ας πούμε, θα ξεκινήσει οποιοδήποτε πρόβλημα συζητάει λέγοντας τι είπαν οι προηγούμενοι. Ο Πλάτων δεν το κάνει αυτό ποτέ. Γιατί; Γιατί θεωρητικά δεν γίνεται αυτό ποτέ στην καθημερινή συζήτηση. Μπορεί στην καθημερινή συζήτηση με κάποιον –στη διαλεκτική δηλαδή συζήτηση– να πεις: “ξέρετε ο Παρμενίδης είπε αυτό κι εγώ λέω το άλλο”, αλλά δεν θα κάνεις μια αναφορά με τον τρόπο που την κάνουν οι φιλόσοφοι και οι επιστήμονες.

Άρα τα κείμενα του Πλάτωνα –αυτό θέλω να τονίσω– στέκονται αυτόνομα, δεν συνεχίζει το ένα το άλλο, δεν παραπέμπει το ένα στο άλλο, κι αυτό κατά μία έννοια, είναι μια συμβουλή ανάγνωσης. Ο τρόπος που κι εδώ δουλεύουμε, και στα μαθήματά μας δουλεύουμε, και όποιος γράφει μια εισαγωγή στον Πλάτωνα δουλεύει, είναι ότι παίρνουμε ένα κομματάκι από τον ένα διάλογο, ένα κομματάκι απ’ τον άλλον, και προσπαθούμε να συνδέσουμε αυτές τις ψηφίδες (τις πλατωνικές), με μία συνεκτική δομή ανάγνωσης. Αυτό, ως ένα βαθμό είναι παραχάραξη αυτού που έκανε ο Πλάτωνας, αλλά δεν μπορούμε να κάνουμε αλλιώς, γιατί θέλουμε να μιλήσουμε σε σχετικά μικρό χρόνο για ένα έργο που είναι μεγάλο. Οπότε, κατά κάποιον τρόπο παραβιάζουμε την αρχή της αυτοτέλειας των έργων – και θυμάστε πριν από μερικά μαθήματα, πρόσφατα μόλις σας απόσπασα τον μύθο της γραφής από τον *Φαίδρο* και την ερμηνεία που κάνει στον μύθο της γραφής πάλι από τον *Φαίδρο*. Εκεί όμως αν διαβάσει κανείς ολόκληρο αυτόν τον διάλογο θα εντάξει τον μύθο και τα σχόλια πάνω στον μύθο σε μία συνολική θεματική. Ο λόγος, δηλαδή για τον *Φαίδρο*, το θέμα του *Φαίδρου*, τι είναι; Πώς εκφραζόμαστε [δηλαδή] στον προφορικό και στον γραπτό λόγο –ο λόγος δηλαδή είναι το ίδιο το θέμα– με αφορμή έναν λόγο περί έρωτος.

Αν δεν το δει κανείς όλο αυτό συνολικά, θα πει ότι μ’ενδιαφέρει αυτό το κομμάτι, το παίρνω και το αναπτύσσω. Το ίδιο θα κάνω κι εγώ. Δεν μπορώ να κάνω αλλιώς. Αλλά αν εσείς πάτε στον Πλάτωνα, δεν έχει νόημα να το κάνετε αυτό.

Η γνώμη μου είναι ότι το καλό θα ήτανε να πάρετε, ας πούμε, τον *Φαίδρο* που αναφέραμε και να τον διαβάσετε από την αρχή μέχρι το τέλος. Δεν θα γίνουν αντιληπτά όλα τα σημεία. Ποτέ δεν γίνονται αντιληπτά όλα τα σημεία σ’ένα δύσκολο φιλοσοφικό κείμενο. Η δεύτερη ανάγνωση θα φέρει νέα στοιχεία στη φόρα. Αν μάλιστα το κείμενο είναι αρκετά δύσκολο όπως είναι αυτός ο διάλογος, θα είναι πολύ χρήσιμο διαβάζοντάς το να ‘χει κανείς

και έναν βοηθό· όχι ζωντανό βοηθό όπως θα 'θελε ο Πλάτωνας, αλλά βοηθό γραπτό. Υπάρχουν πολύ καλές ερμηνείες –αυτό που λέμε σχολιαστικά κείμενα– που αναφέρονται σε πλατωνικούς διαλόγους. Αν λοιπόν μπορείτε να βρείτε ένα κείμενο –και θα μιλήσουμε λίγο και γι αυτό το πρόβλημά μας το νεοελληνικό– το οποίο έχει μια καλή εισαγωγή, μια καλή μετάφραση και σχόλια στο κείμενο, κι αυτά είναι από έναν γνώστη του κειμένου, αυτό είναι το καλύτερο. Προσεγγίζετε το κείμενο και κοιτάτε και τη βοήθεια που σας δίνουν τα σχόλια του συγγραφέα.

Το κακό με τη νεοελληνική μας, δυστυχώς, γραμματεία, και στον Πλάτωνα είναι μικρότερο το κακό –είναι γενικό το κακό–, είναι ότι έχουμε ελάχιστες καλές μεταφράσεις κι εκδόσεις όχι μόνο του Πλάτωνα αλλά γενικά της αρχαίας φιλοσοφίας.

Αυτό, αν θέλετε, οφείλεται στον μύθο που είχαμε καλλιεργήσει όλο τον 19ο και τον μισό 20ό αιώνα μ.Χ., ότι κάποια στιγμή μέσα από την παιδεία μας θα βρεθούμε σε τόσο καλή γνώση των αρχαίων ελληνικών, ώστε να μη χρειάζεται να διαβάζουμε μεταφράσεις. Το αποτέλεσμα είναι ότι μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα μ.Χ., δηλαδή τα εκατό πρώτα χρόνια από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους, κανείς δεν προσέφερε μεταφράσεις του Πλάτωνα. Θεωρούνταν κατά κάποιο τρόπο ιεροσυλία να μεταφράζεις στα νέα ελληνικά τον Πλάτωνα, πόσο μάλλον τον Αριστοτέλη που είναι ακόμα πιο δύσκολος.

Πώς όμως θα προσεγγίσουμε τότε τα κείμενα αυτά; Ελάχιστοι ήταν σε θέση, τόσο παλιότερα όσο και σήμερα, να μπορούν να πάρουν ένα τέτοιο κείμενο, να το διαβάσουν από το πρωτότυπο και να καταλάβουν τα νοήματά του.

Ενώ λοιπόν όλες οι άλλες ευρωπαϊκές παραδόσεις (οι Λατίνοι όταν γνώρισαν τον Αριστοτέλη και τον Πλάτωνα - οι Άραβες το ίδιο) κάνανε συστηματική χρήση των μεταφράσεων κι αυτό άλλαξε την ίδια την πνευματική τους παραγωγή, στο νεοελληνικό κράτος επειδή ακριβώς είμαστε κοντά γλωσσικά με τους αρχαίους –υπάρχει μια συνέχεια αναμφισβήτητη της αρχαίας ελληνικής γλώσσας με τη νεότερη γλώσσα– δεν κάναμε αυτή τη δουλειά.

Η μετάφραση όμως είναι και ερμηνεία. Για να έχεις μεταφραστές καλούς ενός, του Πλάτωνα ας πούμε, σημαίνει ότι έχεις και καλούς πλατωνιστές.

Δεν αναπτύξαμε λοιπόν αυτό το δυναμικό. Το αποτέλεσμα σήμερα είναι ότι αν θέλετε εσείς να πάτε προς τον Πλάτωνα και όταν διαβάσετε απ'το κείμενο –που αξίζει να τον διαβάσει κανείς γιατί γράφει καταπληκτικά ο Πλάτωνας–, να βρείτε ως έναν βαθμό κείμενα που σας διευκολύνουν σ'αυτή την πρόσβαση. Στο υλικό που συνοδεύει το μάθημα σας έχω παραθέσει ποιες μεταφράσεις, από τις νεοελληνικές, θεωρώ ότι είναι αξιόπιστες κι επομένως μπορεί κάποιος να πάει προς αυτές.

Όσο για τη σειρά, το λογικό είναι να μην ξεκινήσει κανείς από έναν πάρα πολύ δύσκολο, ύστερο πλατωνικό διάλογο. Δεν είναι το καλύτερο να διαβάσει κανείς πρώτο τον *Παρμενίδα* ή το *Σοφιστή* ή τον *Τίμαιο* του Πλάτωνα. Καλύτερα να ξεκινήσει από κάποιο κείμενο πιο βατό ή από κάποιο κείμενο πιο συνολικό, δηλαδή από τους πρώιμους ή τους μέσους. Ποιο απ'όλα; Με βάση τα ενδιαφέροντά του. Γι' αυτό σας παρέθεσα και τους υποτίτλους του, ώστε αν σας ενδιαφέρει ας πούμε το θέμα της αθανασίας της ψυχής, θα πάτε στον *Φαίδωνα*, αν σας ενδιαφέρει το θέμα του πραγματικού Σωκράτη, θα πάτε στην *Απολογία του Σωκράτη*. Κι από κει, διαβάζοντας ένα ολόκληρο κείμενο, αν έχει κανείς διάθεση, μπορεί να προχωρήσει στα επόμενα.

Πάντως, καλό είναι ως αναγνώστες, όχι ως ερμηνευτές, να κρατάμε την αρχή της αυτοτέλειας του κειμένου. Ακόμα κι αν δεν τον βγάζουμε πέρα όλο το διάλογο, καλύτερα είναι να τον διαβάσουμε από την αρχή μέχρι το τέλος.

ΟΙ ΠΛΑΤΩΝΙΚΟΙ ΔΙΑΛΟΓΟΙ

Η καθιερωμένη κατάταξη των πλατωνικών διαλόγων
σε τρεις φάσεις

1. ΠΡΩΙΜΟΙ (αλφαβητικά)

Αλκιβιάδης ή Περί ανθρώπου φύσεως
Απολογία Σωκράτους
Γοργίας ή Περί ρητορικής
Ευθύφρων ή Περί οσίου
Ιππίας μείζων ή Περί του καλού
[Ιππίας ελάττων ή Περί του ψεύδους]
Ιων ή Περί Ιλιάδος
Κρίτων ή Περί πρακτέου
Λάχης ή Περί ανδρείας
Λύσις ή Περί φιλίας
Μενέξενος ή Επιτάφιος ηθικός
Πρωταγόρας ή Σοφισταί
Χαρμίδης ή Περί σωφροσύνης

Μεταβατικοί

Ευθύδημος ή Εριστικός
Κρατύλος ή Περί ονομάτων ορθότητος
Μένων ή Περί αρετής

2. ΜΕΣΟΙ (κατά χρονολογική σειρά)

Φαίδων ή Περί ψυχής
Συμπόσιον ή Περί έρωτος
Πολιτεία ή Περί δικαίου
Φαίδρος ή Περί καλού

Μεταβατικοί

Θεαίτητος ή Περί επιστήμης
Παρμενίδης ή Περί ιδεών

3. ΥΣΤΕΡΟΙ (κατά χρονολογική σειρά)

Σοφιστής ή Περί του όντος
Πολιτικός ή Περί βασιλείας
Τίμαιος ή Περί φύσεως
Κριτίας ή Ατλαντικός
Φίληβος ή Περί ηδονής
Νόμοι ή Περί νομοθεσίας